

KNNV ZOETERMEER

zoetermeer@knnv.nl
www.knnv.nl/zoetermeer

KWARTAALBERICHT Nr.65

juli 2009

INHOUD

1	VAN DE REDACTIE	3
2	KNNV VERTEGENWOORDIGENDE VERGADERING ZATERDAG 18 APRIL	3
	BERICHTEN UIT DE PLANTENWERK GROEP	4
3	HET PLANTENSEIZOEN 2009	4
4	START PLANTENSEIZOEN 2009 IN DE LEYENS OP 9 APRIL.....	4
5	DE WIJDSE WEIDE OP 23 APRIL	6
6	NOGMAALS DE ZOETERMEERSE HORTUS.....	6
7	TUINBERICHT 2	8
8	WATERPLANTEN IN DE NATUURTUIN OP DONDERDAG 28 MEI.....	8
9	HOE KOOLZAAD (BRASSICA NAPUS) RAAPZAAD (BRASSICA RAPA) WERD ...	9
10	WATERPLANTEN ZOEKEN IN EN OM HET PRIELENBOS OP 13 JUNI	11
11	AAN DE OOSTRAND VAN ZOETERMEER OP ZATERDAG 27 JUNI	12
12	PLANTENVONDSTEN GEDURENDE HET EERSTE HALFJAAR VAN 2009....	13
	GEZIEN IN ZOETERMEER	15
13	UIT HET VOGELDAGBOEK VAN ADRI DE GROOT	15
14	GRAUWE GANZEN IN ZOETERMEER: HOOG BROEDSUCCES IN HET WESTERPARK IN 2008	17
15	MUS TELLINGEN IN OOSTERHEEM	20
16	ORANJETIPJE DIT JAAR ERG VROEG	22
17	VARIABELE WATERJUFFER IN DE NATUURTUIN.....	23
18	DISTELVLINDERS DIT JAAR MASSAAL TE ZIEN	24
19	STEDELIJKE EXOTEN OP BIJZONDERE VINDPLAATSEN	24
20	BUNZING.....	25
21	DE WATERSPITSMUIS (NEOMYS FODIENS) IN ZOETERMEER	25

22	HERSTART GEBRUIKERSGROEP VOOR BALIJ- ÉN BIESLANDSE BOS.....	28
23	EGELWEEKEND 18, 19 EN 20 SEPTEMBER	29
24	NATUURFILM VAN ZOETERMEER IS IN AANTOCHT.....	29
	BUITEN DE VERENIGING	30
25	NOORDNATUURNIEUWS ZOMER 2009.....	30
26	NATUUR EN MILIEUAGENDA ZOETERMEER	31
27	NAMEN	34
28	IK WIL OOK LID WORDEN.....	34
29	INDEX	34

Ook in Zoetermeer schrijft de natuur geschiedenis.

Zij zoekt haar journalisten, want zij bestaat slechts bij de gratie van wie haar ziet.

Doe 1x per 2 à 3 weken 2 uurtjes mee met de plantenwerkgroep.

Goeie sfeer, boeiend, leerzaam, nuttig.

Informatie:

Joke de Ridder tel. 079-3616973

1 Van de redactie

Natuurlijkhebbers en –beschermers staan niet echt bekend om hun optimistische kijk op de toekomst. Veel soorten die hier van oorsprong thuishoren staan er slecht voor of worden overruled door invasies van exoten. Doelen van ons nationaal natuurbeleid worden niet of met grote vertraging gehaald en keer op keer is de groene ruimte de dupe bij allerlei ruimtelijke ontwikkelingen. Verdichten (dit is het bouwen in de bestaande stad ten koste van het stedelijk groen) is al lang geen taboe meer in een stad als Zoetermeer. Dit type nieuws wordt vaak breed uitgemeten in de media en draagt niet bij tot veel vertrouwen in een natuurrijke toekomst.

In dit licht gezien was het bericht “Nederlandse natuur gaat goede kant op” uit de Volkskrant van 21 mei jl. op zijn minst opmerkelijk te noemen. Drie ecologen van naam stelden op de wereldbiodiversiteitsdag 2009 vast dat het na jaren van achteruitgang nu in veel opzichten beter gaat. Volgens Helias Udo de Haas, emeritus hoogleraar van het Centrum voor Milieuwetenschappen van de Universiteit Leiden en zijn collega’s Geert de Snoo en Wil Tamis hebben we dat te danken aan de maatregelen van tientallen achtereenvolgende jaren en het werk van natuurbeschermers. De vraag is natuurlijk hoe deze wetenschappers tot deze opmerkelijke conclusie zijn gekomen. Dat ligt enerzijds aan op welk schaalniveau je de gemiddelde soortenrijkdom meet en anderzijds met welke periode je de gegevens vergelijkt. Het heeft niet veel zin om de situatie van nu te vergelijken met die van het jaar 1900. Op basis van deze manier van meten kwam het Planbureau voor de Leefomgeving (een adviesorgaan van de regering) begin dit jaar nog tot de conclusie dat er nog maar 15% van de oorspronkelijke biodiversiteit over was.

Als je echter naar de ontwikkeling van de laatste 25 jaar op landelijk niveau kijkt kom je volgens Udo de Haas tot heel andere conclusies. Zoals bijvoorbeeld dat het aantal broedvogels in Nederland de laatste 25 jaar gestegen en zijn er de laatste eeuw twee keer zoveel plantensoorten zijn bijgekomen dan er zijn verdwenen. Dat het goed gaat met roofvogels, moerasvogels en stadsvogels. Dat bevers en otters, na herintroductie terug zijn in onze natuur, dat het met amfibieën en reptielen veel beter gaat dan voorheen en dat alles erop wijst dat het met de zoogdieren de goede kant op gaat. Ook het areaal aan natuur neemt toe, evenals de kwaliteit van water en lucht.

De vraag blijft natuurlijk waarom de signalen uit de natuur- en milieuwereeld zo negatief blijven. Geldt ook hier dat alleen slecht nieuws wordt opgepikt en aandacht en dus geld oplevert? Of is het zo dat we het vanzelfsprekend vinden als het goed gaat met de buizerd maar doet het pijn als het slecht gaat met de veldleeuwerik? Hoe dan ook het continu blijven benadrukken dat het slecht gaat met onze natuur ondergraaft het draagvlak voor natuurbescherming. Waarom zou je je druk maken als het toch allemaal geen effect heeft is dan al gauw de conclusie. Zeker is dat wij als KNNV-afdeling een belangrijke rol kunnen vervullen in het communiceren van positieve ontwikkelingen.

2 KNNV vertegenwoordigende vergadering zaterdag 18 april

Wim De Liefde

Samen met Johan Vos ben ik naar deze jaarlijks terugkerende landelijke bijeenkomst in Driebergen geweest. De openingspeech van onze voorzitter, Anton van Weelderen kunt u nalezen in Natura 2009/nummer 3, blz. 92.

Leuk om mensen die je al eens eerder hebt gezien nog eens te kunnen spreken. Met de vorige landelijke webmaster Egbert Baars en nog wat andere mensen uit Hoorn heb ik o.a. gesproken over of de waarnemingen nu wel of niet gepubliceerd moeten worden.

Er zijn 2 kampen. Het ene zegt geheim houden want er wordt misbruik van gemaakt. Het andere kamp wil openheid. Ik denk opdat mensen de rijkdom van de natuur beter kunnen leren kennen.

De belangrijkste punten van de vergadering waren:

- een stemming over een kleine tussentijdse verhoging van de landelijke contributie. Veel penningmeesters zullen daar niet blij mee zijn, ook de onze niet. Maar als Zoetermeer zijn we toch akkoord gegaan. Wil de KNNV een gezonde financiële basis houden om tot in lengte van dagen van de rente te kunnen profiteren, dan moet zij niet gaan interen op haar reserves.

- de KNNV database bij waarneming.nl De voordelen van deze keuze werden door Kai Waterreus breed uitgemeten.
- de websites van de afdelingen. Men wil een zogenoemd content management systeem. (Voor de liefhebber: het wordt Drupal, gratis te downloaden van het internet) Dat maakt het onderhoud voor mensen die niet genoeg technische kennis hebben makkelijk(er). Bovendien streeft de KNNV naar een uniformer uiterlijk van de websites van alle afdelingen. Gelukkig kunnen de bestaande websites behouden blijven, want het is niet niets om een bestaand systeem weer om te gaan gooien.

BERICHTEN UIT DE PLANTENWERK GROEP

3 Het plantenseizoen 2009

Johan Vos

De KNNV heeft 2009 uitgeroepen tot het jaar van de waterplanten en FLORON vraagt dit jaar extra aandacht voor de verspreiding van kool- en raapzaad. Het voorkomen van koolzaad buiten locaties waar het geteeld, verwerkt of overgeslagen wordt is van belang bij de besluitvorming of genetisch gemodificeerd koolzaad in de toekomst geteeld mag worden in ons land. Raapzaad (*Brassica rapa*) is een plant die al heel lang in Europa en Azië voorkomt en ook in cultuur is genomen. De wortelknollen van het raapzaad werden vooral gebruikt als mei- of koolraap, later ontstond ook belangstelling voor de bladeren en het zaad waaruit lamp- en machineolie kon worden gewonnen. Koolzaad (*Brassica napus*) is waarschijnlijk ontstaan als kruising tussen de soorten raapzaad en kool (*Brassica oleracea*). Of dat met opzet is gedaan en welk doel men dan voor ogen had is onbekend. Wel duidelijk is dat koolzaad het dubbele chromosoomaantal (38) herbergt, namelijk dat van raapzaad (20) plus dat van kool (18). In het laboratorium is het op naam brengen van kool- en raapzaad dus geen probleem.

Hoe dan ook, de huidige onbetrouwbare verspreidingsgegevens (ook in Zoetermeer) op basis van uiterlijke kenmerken maakt een "inhaalslag" noodzakelijk. De landelijke zoektocht naar koolzaad heeft tot nu toe aan het licht gebracht dat de kenmerken zoals die in de flora's worden genoemd niet betrouwbaar zijn. Ook Ruud van der Meijden (verantwoordelijk voor de Heukel's flora en inmiddels overleden) gaf toe dat de determinatiesleutel op dat punt niet deugde. Om dit probleem op te lossen is een aparte kaart gemaakt waar de soortkenmerken van kool- en raapzaad (en vier andere gelijkende en algemeen voorkomende gele kruisbloemigen) op staan afgebeeld.

Voor ons was dit alles reden genoeg om Sheila Luijten (onderzoeker die dit project landelijk coördineert) uit te nodigen om met ons op koolzaadjacht te gaan. De resultaten van deze fietstocht die uiteindelijk op donderdagavond 4 juni plaatsvond vindt u op bladz. 9 van dit nummer.

Vanwege het waterplantenproject van de KNNV gaat de plantenwerkgroep onder leiding van Wouter Balster dit jaar drie keer op waterplantenzoektocht. Het verslag van de eerste twee tochten vindt u op bladz. 8 en 11 van dit nummer. Verder besteedt het programma van de plantenwerkgroep dit jaar uitgebreid aandacht aan water- en oeverplanten.

4 Start plantenseizoen 2009 in De Leyens op 9 april

Joke de Ridder

Op een warme lenteavond kwamen we met zes mensen al om half zeven bijeen bij het gemaal "De Leyens" voor de eerste waarnemingen van dit seizoen. Na een trage start was het voorjaar inmiddels goed losgebarsten en hadden we er gewoontegetrouw weer zin in. Fred en Wim waren gewapend met een GPS, zodat we voortaan de planten exact kunnen lokaliseren! We begonnen bij het water achter het gemaal en liepen verder door de woonwijk via de Praamkade, Kadelaan richting Meerpolder. Er was bij het gemaal kort geleden geschoffeld onder de heg langs het fietspad, maar gelukkig waren de planten nog niet opgeruimd. Ook stond er nog veel klein grut zoals kleine veldkers en ereprijsjes en dat is voor ons goed genoeg. In het water zwom een vrij agressieve zwaan, die ons in de vingers probeerde te bijten als we de plantjes in de kademuur bekeken. Daar stond bijvoorbeeld volop uitgebloeide kattenstaart. Omdat wij door de wijk liepen en het een mooie avond was, waren er natuurlijk mensen die zich afvroegen wat wij aan het doen waren. Een meneer kwam zijn huis uit toen wij erg nadrukkelijk het onkruid tegen zijn gevel

probeerden te determineren. Iemand die net langs zijn huis geschoffeld had keek vreemd op toen wij ons op het afval stortten. Maar ja, die plantjes waren eigenlijk nog maar net weggehaald. Naast wilde bermen krijgen ook gemeenteplantsoentjes en particuliere tuinen onze aandacht. Van de laatste twee alleen de planten waarvan wij vermoeden dat ze er niet neergezet zijn. Soms is dat een punt van discussie, zoals bijvoorbeeld bij het longkruid dat best veel in de plantvakken voorkwam en waarvan je je af kunt vragen hoe "wild" dat is.

We hadden ook weer discussie over kool- of raapzaad. Dat is elk jaar zo. Dit jaar staat er op 4 of 6 juni een fietstocht op het programma met Sheila Luijten, een deskundige op dit gebied. Nu moesten wij het doen met een kaart waarop beide soorten beschreven stonden, compleet met verduidelijkende foto's. Helaas was onze plant niet zo duidelijk. Het ene kenmerk, kale onderste bladeren, leverde een punt op voor het koolzaad, maar het volgende kenmerk, het stengelomvattend blad, leverde een punt op voor raapzaad. Zelfs toen we iets verderop een bloeiend exemplaar vonden, maakte dat er niet gemakkelijker op. Zelfs de geur hielp ons niet. Wij hielden het maar op koolraapzaad. Ik ben benieuwd naar de fietstocht! Ik ben ook weer in mijn flora gedoken om bijvoorbeeld het verschil tussen vogelmuur en duinvogelmuur op te zoeken. Die duinvogelmuur zie je snel over het hoofd als je langsloopt en denkt: o, dat is vogelmuur. Daar moet je dus weer voor op de knieën. We hebben ook kransmuur gevonden (Tilly maakte een foto) dat (nog) niet zoveel voorkomt in Zoetermeer.

Fig. 1 Zandhoornbloem

Fig. 2 Stijf hardgras

Voor mij was ook het stijf hardgras nieuw, hoenderbeet, kraailook (smaakt precies als bieslook en ziet er ook hetzelfde uit, tenminste zonder bloemhoofdjes). Ook leuk: witte winterpostelein, zandhoornbloem en maarts viooltje. Een van de leukste dingen van de avond waren de twee zwaluwen (!) die we zagen en die mij een zomers gevoel gaven. Om kwart over 8 was het eigenlijk alweer te donker om de planten goed te kunnen zien. Toen waren we ook weer terug bij de fietsen.

We kwamen op een totaal van 60 soorten, helemaal niet slecht voor dit vroege tijdstip in het voorjaar. Het was een heel gezellige avond.

5 De Wijdse Weide op 23 april

Wim de Liefde

We waren met een flinke groep, Anke, Joke, Wouter, Fred Jansen, Fred Reeder, Monique, Johan, Tilly en ikzelf.

Dit was de 2e keer dat ik een poging heb gedaan zo precies mogelijk het tijdstip en de plaats van de waarnemingen vast te leggen. Ik heb via Google een kaartje gedownload en daar globaal de gelopen route ingetekend. Ik heb een poging gedaan de waarnemingpunten precies op het kaartje in te tekenen, maar daarvoor heb je toch een goed kaartje nodig met coördinaten. Ik ga nog een keer een poging wagen.

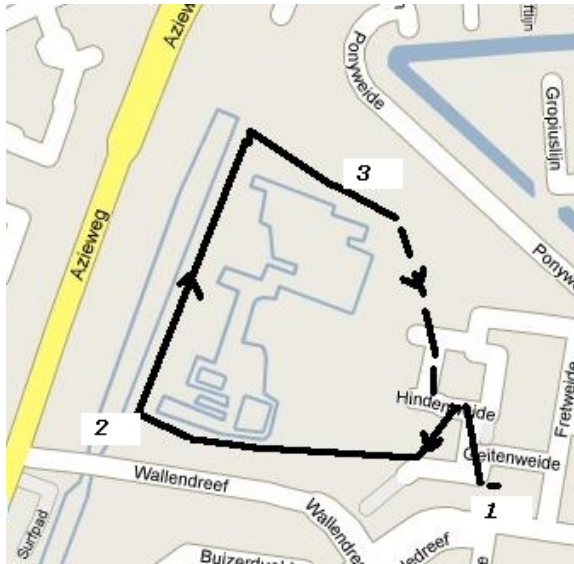

Fig. 3 Wandelroute

Fig. 4 Moeraswalstro

Een paar soorten zoals fluitenkruid, gele lis, gewone raket, hondsdrif, ridderzuring, speenkruid en vogelmuur hebben we op meerdere plaatsen langs onze route gevonden. De vraag is of je iets meer kan als je waar je iets vindt meer gedetailleerd noteert? Misschien voor die orchidee om iets later te gaan kijken of het een brede, een rietorchis of een intermediair is. Of om een jaar of wat later te gaan kijken of de soort er nog staat.

Er zijn ca 75 soorten waargenomen. Mijn lijstje is niet compleet. Bijzonder was de dode paling die we vonden bij punt 2 op het kaartje. Hij was zo'n 80 cm lang en wel 5 cm dik. Ook hebben we een orchidee gevonden ongeveer bij punt 3.

Joke was geloof ik degene die hem het eerste zag. Er kon nog niet vastgesteld worden welke soort het precies was. Langs de waterkant iets voorbij punt 2 vonden we een liaanachtige plant. Hij deed denken aan kamperfoelie, maar we waren er niet zeker van. NB: later in het seizoen konden we deze soort gemakkelijk duiden als bitterzoet. Van een jonge plant wisten we ook niet zeker of het nu kleine waterpeppe was of pastinaak. Ik noteerde ook dat we moeraswalstro hebben waargenomen, met als opmerking daarbij: bladtop zonder stekelpuntje. Op waarde schatten wat je waarneemt is zo makkelijk nog niet.

6 Nogmaals de Zoetermeerse hortus

Fred Reeder

In het kwartaalbericht van juli 2008 schreef Annet een leuk verslag van een bezoek aan de tuin van Anneke en Henk Lubberdink. Tijdens de ledenvergadering van dit voorjaar kwam dit bezoek weer even ter sprake. Vervolgens werd het plan opgevat om ook dit jaar deze bijzondere tuin weer op het programma van de plantenwerkgroep te zetten. Dus reden op 14 mei de leden van de plantenwerkgroep opnieuw naar het Leiwater om daar de tuin, of om met Annet te spreken, de hortus botanicus van Zoetermeer te gaan bekijken. Dit jaar hadden we ons bezoek wat later in het jaar gepland dan vorig jaar. Dit omdat er dan wat meer orchideeën in bloei zouden staan. Maar zoals we allemaal weten is de natuur onberekenbaar en dit jaar, nadat we weer eens lekker ouderwets hebben kunnen schaatsen, weken "achter" in zijn ontwikkeling.

Ik ga hier niet nog een keer schrijven over het hoe en waarom van deze tuin want dat heeft Annet al zo keurig gedaan (zie hiervoor kwartaalbericht nr 61, blz.5). Een tuin met meer dan 10 soorten orchideeën waaronder soorten waarvoor je normaal gesproken naar Zuid-Limburg moet afreizen daar gaat het hier om. Maar met de uitstekende uitleg van Anneke en Henk was er voor de ware liefhebber toch ruim voldoende te zien. In ieder geval bloeiende exemplaren van soldaatje, harlekijn en spinnenorchis.

Annet de Jong

Fig. 5 De tuin van Henk Lubberding

En wanneer je zittend op een stoeltje, genietend van een kop koffie naast je stoel het alpenvetblad ziet staan wordt het moeilijk kiezen. Eerst de koffie of gelijk maar even in de tuin neuzen. Het laatste dus. Tussen de heermoes, die een ware plaag vormt, staan vele soorten wilde planten. Maar hoe komen ze eraan? In elk geval niet op de manier zoals die laatst in Vara's "Vroege Vogels" onder de aandacht werd gebracht, door middel van illegaal uisteken dus. Maar "gewoon" orchideeën uit zaad opkweken in potjes. Het zaad is afkomstig van de Vereniging Orchideeën Vermeerdering www.orchideeenzaaien.nl waarvan Anneke lid is. Anneke is ook degene met het geduld voor dit werkje zo heb ik begrepen. Orchideeënzaad is namelijk een heleboel iets van niets voor zover ik begrepen heb. Zaad als stof zo klein dat dus nauwelijks te hanteren is.

De andere planten zijn afkomstig van een kweker in België. Dat schijnt de enige bekende kweker te zijn die echte "wilde planten" verkoopt en geen doorgekweekte soorten. Voor de ware liefhebbers is hier het adres van de website: Ecoflora in Halle bij Brussel www.ecoflora.be Annet, Anke, Tilly, en jawel Evelien, Joke, Peter en de beide Fredden zijn de gastheer en gastvrouw dankbaar dat zij weer de moeite genomen hebben om ons te ontvangen. Zelf hebben ze het ook leuk gevonden wat ik me best kan voorstellen. Immers, waar vindt je acht mensen bij elkaar die staan te watertanden bij een stuk of wat turfblokken die in een vijver op piepschuim drijven. Daarop groeien dan smalbladige zonnedauwplantjes, waar op dat moment ook nog weinig van te zien was. Dat moet toch wel als prettig ervaren worden, want 99% van de Zoetermeeders zou zeggen: "omploegen die handel". Maar wij waren enthousiast en vonden het schitterend.

De enige zorg die je als plantenwerkgroep bij een tuin als deze zou kunnen hebben is hoe houden ze die soorten binnen hun tuin. Immers, floravervalting ligt op de loer. Maar dat geldt natuurlijk ook bij al die stadstuinen waar regelmatig planten uit ontsnappen en vervolgens verwilderen. Aan de overkant van het water schijnen daar al de eerste symptomen van zichtbaar te zijn. Misschien moet de plantenwerkgroep daar maar eens gaan kijken volgend jaar, als ze erbij mogen tenminste want daar rijdt de Randstadrail. Het kan dus nog best jaren duren voor we de eerste “garden-escapes” uit de tuin van Anneke en Henk in het openbaar gebied kunnen bewonderen.

7 Tuinbericht 2

Henk Lubberding

In 2001 hebben we enige plaggen met prachtschubwortel (*Lathraea clandestina*) gekregen van een beviende hortulanus van de Botanische tuin in Delft en geplant onder onze treurwilg. Jarenlang heeft hij zich nauwelijks uitgebreid maar ineens dit jaar heeft hij zich overall gevestigd rondom de treurwilg. Prachtschubwortel is een halfparasiet op wilgen en populieren en leeft grotendeels ondergronds. Eigenlijk is prachtschubwortel geen Nederlandse plant en komt alleen in heemtuinen voor. Hij breidt zich echter in Vlaanderen wel in de richting Nederland uit. Dit in tegenstelling tot bleke schubwortel (*Lathraea squamaria*), die – zij het alleen in Limburg – wel in Nederland voorkomt. Schubwortel wordt nu eens tot de helmkruidachtigen, dan weer tot de bremrapen gerekend. Beide parasitaire schubwortels maken in het voorjaar gebruik van de koolhydraatrijke sapstroom in de aangeboorde houtvaten van de gastheer. De zaden hebben een oliehoudend gezwelletje en worden door mieren verspreid.

Fig. 6 uitlopers prachtschubwortel in het vroege voorjaar; eerst wit (links), later met paars aangelopen

Henk Lubberding

Fig. 7 Tenslotte met prachtige paarse bloemen

8 Waterplanten in de natuurtuin op donderdag 28 mei

Fred Janssen

Op een zonovergoten avond stonden we met elf personen te wachten bij het Westpunt in het Westerpark. Het wachten was op Wouter Balster, die ons zou gaan inwijden in de wonderde wereld van de waterplanten in de Natuurtuin. Na 10 minuten wachten en Wouter zich nog niet meldde, besloten we maar alvast zonder Wouter te starten. We schoten als onvermijdelijk in de reflexen van een normale avond van de plantenwerkgroep en al snel werden namen van planten gescandeerd, zoals harige ratelaar, heermoes, beemdooievaarsbek en gewone vogelmelk, waarvan de laatste zoals de naam al zegt van nature veel voorkomt in Nederland. Je treft haar aan in of aan de rand van bossen, langs hagen maar ook in graslanden. Het zo'n aansprekende plant, dat zij ook wel in tuinen wordt aangeplant.

Eindelijk, om half acht verschijnt iemand in een waadpak. Het blijkt Wouter te zijn, die op weg van Wassenaar naar Zoetermeer in een vette file had gezeten. Het duurde niet lang of hij toog te water. Het moerasgas dat door zijn actie opwelde, deed sommigen terugdeinzen. Anderen vonden dit een uitdaging

en probeerden met een hark zoveel mogelijk methaangas uit de bodem te bevrijden. Kortom binnen korte tijd was er leven in overvloed in en rond het water.

De geesten scheidten zich hier. De verstokte traditionele wilde plantenliefhebbers zetten hun zoektocht voort aan de oevers en vonden daar spoedig wolfspoot en rietorchis. De waterplantenliefhebbers waren gebiologeerd door planten als kikkerbeet, grote waterweegbree, witte waterlelie en lidsteng. Wouter vertelde ons dat het voorkomen ervan tamelijk bijzonder is en duidt op rein water. De plant houdt zowel van zwak stromend als van stilstaand water, dat wel voedselrijk en ondiep moet zijn. Ze is bestand tegen het tijdelijk droogvallen van haar standplaats. Het is een mooie opvallende blauwachtig groene plant. Het onderscheid tussen klein en bultkroos is gedurende deze tijd van het jaar nog niet te maken. Genoemd werden puntkroos, klein/bultkroos en dwergkroos. Het is bijzonder om te zien hoeveel verschillende soorten planten juist in de zone tussen land en water te vinden zijn. Het kostte dan ook weinig moeite om grote egelskop en kleine waterrepe te vinden. Helaas troffen we nogal wat kranswieren aan die zonder microscoop lastig op naam te brengen zijn. Op de valreep troffen we naast platte rus ook nog sterrenkroos aan.

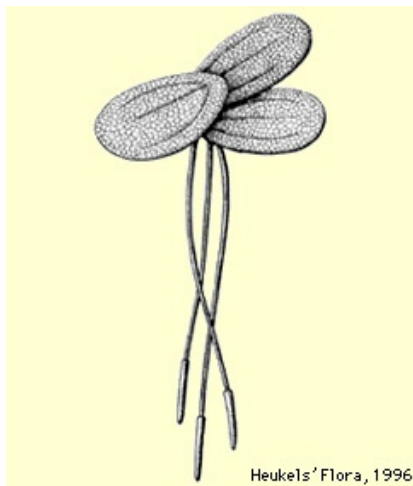

Fig. 8 Klein kroos

Fig. 9 Dwergkroos

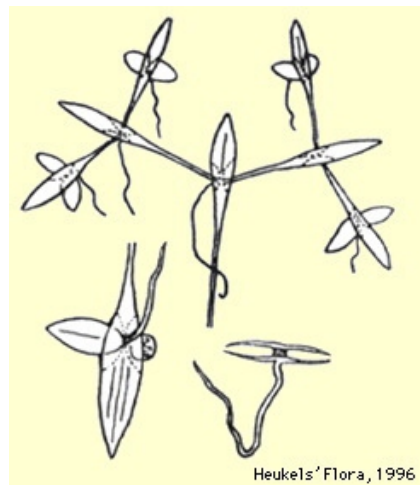

Fig. 10 Puntkroos

Overigens constateerden we, dat de in de tuin aanwezige waterloopjes en –werkjes nodig aan vervanging toe zijn. Op sommige plaatsen waren ze door verrotting zelfs al helemaal verdwenen.

Tot slot troffen we nog een grote waterkever aan, die door zijn levendigheid niet goed op naam te brengen was. Wouter vertelde ons dat dit in laboratoria wordt gedaan door de waterkever in een bepaalde vloeistof te dompelen die de kevers niet overleven. Met de gedachte dat dit lot ons kevertje bewaard is gebleven konden we al met al terug zien op een geslaagde avond. We zien al uit naar een volgende keer, wanneer het vorderen van het seizoen ons zal tonen, wat de gevolgen daarvan zijn op al wat groeit en bloeit aan de waterkant.

9 Hoe koolzaad (*Brassica napus*) raapzaad (*Brassica rapa*) werd

Johan Vos

Het was een uitgesproken frisse avond die 4^e juni toen we onderaan de Mandelabug stonden te wachten op Sheila Luijten die ons de verschillen tussen raap- en koolzaad zou komen uitleggen. Speciaal daarvoor had ze een fietstocht rond Zoetermeer van zo'n 20 km lengte uitgezet. Omdat het vermoeden bestond dat we aan de late kant waren om beide soorten nog bloeiend aan te treffen had Sheila voor de zekerheid bloeiende planten van beide soorten uit Leiden meegenomen. Aan de hand van de speciaal voor dit project gemaakte herkenningkaart hebben we de onderscheidende kenmerken van de kaart één voor één aan de meegebrachte planten gecontroleerd. De planten (afkomstig uit kassen) vertoonden zo op het eerste gezicht grote verschillen (het hoge blauwachtige koolzaad versus het lagere groene raapzaad) maar als je inzoomt op de onderscheidende kenmerken valt het toch erg tegen. Omdat de planten van beide soorten bijzonder kunnen variëren vertonen veel kenmerken de nodige overlap. Je moet dus altijd een aantal kenmerken vergelijken om tot een verantwoorde keuze te komen.

Sheila vertelde dat zij tijdens het onderzoek nog een ander onderscheidend kenmerk heeft ontdekt, de lengte van de nagel van het kroonblad die bij koolzaad 5 à 6 mm en bij raapzaad 3 à 4 mm is.

Fig. 11 Sheila Luijten, Anke de Bruin, Johan Vos, Joke de Ridder, Annet de Jong

Fig. 12 Bladvoet koolzaad

Fig. 13 Bladvoet raapzaad

Tilly Kester

Na deze inleiding op het parkeerterrein zijn we op de fiets gestapt en via de Boerhaavelaan richting Willem de Zwijgerlaan gereden, waar we op het braakliggende terrein tegenover het woonzorgcomplex direct al een aantal planten met uitgesproken raapzaadkenmerken aantreffen, zoals bijvoorbeeld de geheel stengelomvattende Verder stond hier natuurlijk ook veel herik. Toen doorgefietst via de Oranjelaan, Karel Doormanlaan, Rokkeveenseweg, Binnenweg richting Bleiswijkseweg. Daar naast de begraafplaats voor het zigeunerkamp een grote verzameling vrijwel uitgebloeide raapzaadplanten gevonden, ter vergelijking stond hier ook herik, zwarte mosterd en grote zandkool. Verderop wederom raapzaad, dit keer vergezeld door bolletjesraket, toen overgestoken naar de andere kant van de weg en daar op een braakliggend terrein (naast de Plas van Poot) wederom volop bloeiend raapzaad aangetroffen. Die plek had ook nog andere verrassingen voor ons in petto zoals de oosterse raket die vooral opvalt door haar enorm lange hawen (tot 10 cm) en een nog onbekende kruisbloemige die Sheila heeft meegenomen om te bestuderen. Toen we onze weg in oostelijke richting wilden vervolgen bleek dat de Bleiswijkseweg daar zo'n beetje opgaat in een aaneenschakeling van braakliggende terreinen. Een waar paradijs voor mensen die van botanische verrassingen op het gebied van pioniervegetaties houden. Het waren er te veel om hier te memoreren maar de volgende wil ik u niet onthouden: raapzaad alom aanwezig, atypische vormen van zwarte mosterd, wederom bolletjesraket, liggende klaver, italiaans raigras en een vochtig terrein "bezaaid" met pollen stomp vlotgras.

Nadat we ons hier, in de schaduw van de HSL langere tijd botanisch hadden kunnen uitleven bleek dat Annet nog een verrassing voor ons had. Haar fietstas bleek een kan met heet water plus de noodzakelijke koffie- en theezakjes en bekertjes te bevatten. Omdat het inmiddels al aardig schemerig was geworden besloten we na deze koffie-/theepauze huiswaarts te keren. Net toen we al fietsend richting Zoetermeer de balans van deze zoektocht aan het opmaken waren (100% raapzaad en 0% koolzaad) meende Sheila in een particuliere tuin (op een hoop grond) een verzameling koolzaadplanten te ontdekken.^a Althans de blauwachtige, vrijwel kale planten vertoonden een flink aantal koolzaadkenmerken. Maar toch waren er bij haar nog twijfels. Uiteindelijk hebben we stengelbladen van deze planten verzameld om te laten onderzoeken op DNA (het absolute bewijs dat het echt koolzaad is) Het vermeende koolzaad werd op deze tijdelijke groeiplaats vergezeld door een scala van soorten die mij erg deden denken aan het handje ontkiemd vogelzaad. Zo zag ik daar tussen het koolzaad nogal wat kanariezaad en tarwe staan. Toen ik na afloop met Sheila door de Meerpolder naar Leiden reed werden we "getroffen" door de ene na de andere regenbui. De weergoden waren ons tijdens onze fietstocht weer eens gunstig gezind geweest. Over hoe we met de koolzaadwaarnemingen zoals we die tot nu toe in Zoetermeer verzameld hebben dienen om te gaan is nog onduidelijk maar ik hoop dat FLORON daar uiteindelijk oplossingen voor aandraagt. Rest mij

^a Op vrijdag 19 juni meldde Sheila dat DNA-onderzoek heeft aangetoond dat de planten met koolzaadkenmerken inderdaad koolzaad waren.

nog Sheila te bedanken voor haar inspanning om ons op het (goede) raapzaadbeen te zetten. Mijn onbekommerde koolzaadblik is in elk geval blijvend veranderd.

10 Waterplanten zoeken in en om het Prielenbos op 13 juni

Johan Vos

Fig. 14 Vrouw gewone oeverlibel

Het was een prachtige zaterdagochtend toen Marja, Anke, Joke en ik Wouter Balster, onze waterplantengids voor deze ochtend, ontmoetten aan de rand van Zoetermeer. Ook voor deze gelegenheid had hij zijn waadpak, hark, schepnet en boeken meegenomen. We begonnen in de Noord-Aasche Vliet, direct naast het bruggetje richting geitenboerderij 't Geertje. Van de kroosjes troffen we daar veelwortelig, klein en puntkroos aan.^a Verder noteerde ik de volgende drijfbladplanten: gele plomp met zijn karakteristiek ovaalvormig blad en hier en daar wat kikkerbeet. Langs de oevers vooral veel liesgras, kleine lisdodde en kalmoes. Ook de (grote) roodoogjuffers waren prominent aanwezig en tussen de oeverplanten ontdekte Marja een schitterende vrouw oeverlibel.

Vervolgens zijn we naar het randslootje Prielenbos/fietspad gelopen om ook daar te gaan harken. Hier troffen we: aarvederkruid, smalle waterpest, tener en gekroesd fontijnkruid, gewoon kranwier (*Chara vulgaris*) en stomphoekig sterrenkroos aan. De laatste naam werd besloten na een lange discussie waarin de plaatjes uit het waterplantenboek van Roelf Pot een cruciale rol speelden. De ruitvormige bovenwater bladen met de opvallend lichter gekleurde bladvoet gaven uiteindelijk de doorslag.

Fig. 15 Gekroesd fontijnkruid

Fig. 16 Tener fontijnkruid

Fig. 17 Schedefontijnkruid

Verder in en om deze sloot overal moerasvergeet-mij-nietje aangevuld met rode waterereprijs, slanke waterkers en gewone engelwortel. De rondvliegende bonte zandoogjes vallen tegenwoordig al nauwelijks meer op. In enkele jaren is deze soort in Zoetermeer een van de algemeenste dagvlindersoorten geworden maar in dit gebied werd hij zo'n vijf jaar geleden voor het eerst waargenomen. Verderop in de luwte van het bos vielen de talrijke patrouillerende vroege glazenmakers op. Ook voor deze soort geldt een soortgelijk verhaal. Vrijwel op dezelfde plaats troffen we in/aan een aantal grote brandnetels nesten met grote groepen rupsen van de dagpauwoog aan. Na nog even een blik geworpen te hebben op de grote watereppe (de enige nog overgebleven groeiplaats bij mijn weten) zijn we door de schapenweide naar de Zoetermeerse plas gelopen. Hier stonden nog heel wat rietorchissen in bloei, daarnaast een groeiplek met zomp vergeet-mij-nietje, het kleine broertje van het moerasvergeet-mij-nietje.

^a In deze tijd van het jaar is builkroos, zonder microscoop nog niet van klein kroos te onderscheiden.

In de Zoetermeerse plas zelf troffen we vooral schedefontijnkruid aan, daarnaast in de luwe hoeken smalle waterpest, darmwier en (nu al) blauwalgen. Dat laatste is opvallend omdat de watertemperatuur nog relatief laag is, zo vroeg in het jaar. Veel goeds belooft dit niet voor de zwemmende Zoetermeerder deze zomer. Tot slot wilde ik nog even een kijkje nemen in de "Wielewaalplas" (deze plas is gegraven tijdens de uitvoering van het plan Wielewaal zo'n tien jaar geleden. Naast het feit dat we daar onze oud-voorzitter les Voogd aantroffen leverde het harken slechts enorme dekens van draadalgen op! Het was inmiddels 13.00 uur geworden en we besloten onze zoektocht te beëindigen. Wouter, hartelijk dank voor al je inspanningen, voor mij was het een leerzame ochtend.

11 Aan de oostrand van Zoetermeer op Zaterdag 27 juni

Joke de Ridder

Ons derde waterplantenavontuur kon deze zaterdag helaas geen doorgang vinden vanwege gekneusde ribben van Wouter Balster. We wensen hem een spoedig herstel toe. Een alternatieve bestemming vonden we in het braakliggende terrein aan de Bleiswijkseweg, vlak voorbij de plas van Poot. Dit terrein zag er tijdens de koolzaad/raapzaadfietsstocht van 4 juni jl. zo interessant uit dat we besloten het aan een nader onderzoek te onderwerpen. Op het terrein heeft vroeger een huis gestaan, wat is afgebroken omdat de Randstadrail er aangelegd gaat worden. Het was een erg leuk terrein vol verrassingen; ik hou wel van zulke wilde stukjes. Sommige planten herinnerden nog aan de tuin die er geweest moet zijn, zoals de lampionplant, de rode spoorbloem en achterin een rij bramen en een grasveldje waar het gras nu tot over je knieën kwam. Er stonden ook heel veel gecultiveerde papavers met heel grote bloemen vol met bijen en hommels. Maar het meeste was natuurlijk "onkruid", waar wij van gaan watertanden. We begonnen met raapzaad (noemen we nooit meer koolzaad). Ook de enigszins op raapzaad (maar met heel ander blad) lijkende onbekende plant stond er nog. Tot nu toe heeft nog niemand ons kunnen vertellen wat het is. Misschien moeten we nog wat meer foto's van de plant verspreiden onder deskundigen. Een aantal planten hebben we heel precies met de Flora gedetermineerd, om er dan achter te komen dat Johan gewoon gelijk had met z'n eerste ingeving. Bijvoorbeeld bij akkervergeet-me-nietje, viltige basterdwederik en vogelmuur.

Fig. 18 Tjmereprijs

Fig. 19 Ingesneden dovenetel

Vier soorten ganzenvoet gezien: korrelganzenvoet, stippelganzenvoet, rode ganzenvoet en melganzenvoet. Als kroontjeskruid en tuinwolfsmelk, grote en kleine brandnetel naast elkaar staan zijn de

verschillen prachtig zichtbaar. Tijmereprijs had ik volgens mij nog nooit gezien, en ingesneden dovenetel was me nooit eerder opgevallen. Maar ja, hoe gaat dat: gisteren zag ik er ook opeens veel van staan in onze eigen moestuin. We hebben zo'n twee uur doorgebracht in deze voormalige tuin, dat hou je toch niet in veel tuinen vol! Toen waren we het een beetje moe en op zaterdag wachtten er nog andere bezigheden thuis. We noteerden nog valeriaan en bitterzoet langs het water en toen ging het weer huiswaarts. En het plekje waar op 4 juni nog "echt" koolzaad stond was leeggehaald om bestraat te worden.

12 Plantenvondsten gedurende het eerste halfjaar van 2009

Johan Vos

Gulden boterbloem (*Ranunculus auricomus*) in Meerzicht

Johan Vos

Fig. 20 Gulden boterbloem

Op 16 april meldde Evelien van den Berg ons een grote groeiplaats van gulden boterbloem aan de Tijberg in Meerzicht. Gulden boterbloem onderscheidt zich van alle andere in Zoetermeer voorkomende boterbloemen door de weinig ontwikkelde kroonbladen. Bij nadere bestudering van de groeiplaats is duidelijk dat de soort hier al vele jaren moet voorkomen. Uiteraard kan de plantenwerkgroep niet iedere vierkante meter Zoetermeer op zijn plantengroei nalopen maar de ontdekking van deze nieuwe soort toont weer eens aan dat het stedelijk gebied nog vol verrassingen zit. Hoe deze typische voorjaarsbloeier hier ooit terecht is gekomen zal voorlopig wel een raadsel blijven. Inspectie van de aanliggende tuinen heeft in elk geval geen aanknopingspunten opgeleverd.

Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*) in Meerzicht

De kades van Belgische keitjes zoals die bij de bouw van Meerzicht, Buytenwegh en Seghwaert in de mode waren beginnen na zo'n 30 jaar langzamerhand geschikt te worden voor een muurbegroeiing. Op 4 maart ontdekte ik op de kadewand voor het winkelcentrum Meerzicht een grote groeiplaats van muurvarens.

Hop (*Humulus lupulus*) in Rokkeveen

De hop is in Zoetermeer slechts tien keer (in 7 KM-hokken) eerder waargenomen. We kunnen in dit geval dus gerust spreken van een lokaal vrij zeldzame liaan. In de houtbuurt in Rokkeveen, waar hagen van haagbeuk het trottoir van de rijweg scheiden ontdekte ik dat de hop een groeiplek tussen de haagbeuken had weten te veroveren. Tientallen meters haag waren door de hop overgroeid!

Bosaardbei (*Fragaria vesca*) en Groot streepzaad (*Crepis biennis*) op de begraafplaats aan de Hoflaan

Op 1 mei ontdekte ik op de begraafplaats een enorme groeiplaats van bosaardbei naast het daar nieuw aangelegde bospad. Van de beheerder hoorde ik dat deze soort hier al lange tijd aanwezig was maar zich door de recente ingreep sterk heeft kunnen uitbreiden. Het gaat om een soort die momenteel als gevoelig op de rode lijst staat. Bosaardbei is, net als de geelbloeiende schijnaardbei een bosrandsoort die in het verleden door de gemeente wel eens als bodembedekker werd aangeplant. Het massaal op deze plek aanwezige groot streepzaad daarentegen is het resultaat van een blijkbaar zeer geslaagde zaaiactie van de beheerder van de begraafplaats. Het is blijkbaar steeds weer een verrassing wat je koopt als je een wilde bloemenmengsel bestelt. Ook in de berm van onze buurgemeente Pijnacker-Nootdorp zie ik deze soort de laatste jaren regelmatig massaal opduiken.

De belangrijkste verschillen met het hier zeer algemeen voorkomende inheemse klein streepzaad zijn:

Groot streepzaad: hoofdjes 2 – 3,5 cm breed, diep ingesneden veerdelig blad, bloeit al begin mei.

Klein streepzaad: hoofdjes 1 – 1,5 cm breed, minder diep ingesneden blad met een lange eindlob, bloeit pas begin juni

Fig. 21 Groot streepzaad op de begraafplaats

Johan Vos

Fig. 22 Brede orchis in de poldertuinen op 1 mei 2009

Brede orchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis*)

Een van de Zoetermeerse specialiteiten is de half mei bloeiende brede orchis. Door de extreem warme aprilmaand trof ik deze streng beschermde soort dit jaar al op 1 mei volop bloeiend aan op de heuvels die ooit bedacht zijn om de poldertuinen van elkaar te scheiden. Vervolgens ben ik in de Natuurtuin in het Westerpark gaan kijken of de brede orchis ook daar al in bloei stond, maar daar was (nog) vrijwel niets te zien. Nog afgezien van het feit dat het aantal orchideeën in de natuurtuin de laatste jaren sterk afneemt, vermindert ook het aantal soorten daar. Omdat het beheer van de hooilanden bij mijn weten niet veranderd is sinds de jaren '80 van de vorige eeuw, ligt een natuurlijke oorzaak meer voor de hand.

Johan Vos

Fig. 23 Bijenorchis

Muursla (*Mycelis muralis*) tussen de bodembedekkers aan de Engelandlaan

Muursla staat bekend als een stadsplant van steenachtige, schaduwrijke plekken. Een aantal jaren geleden hebben we muursla voor het eerst op een aantal van dergelijke locaties in Zoetermeer waargenomen, maar de grote doorbraak bleef tot op de dag van vandaag uit. Momenteel bevat onze databank slechts 8 waarnemingen van 6 KM-hokken. De vondst van een tiental planten tussen de bodembedekkers aan de Engelandlaan in het Stadshart betekent wellicht dat deze soort in Zoetermeer nieuwe groeimogelijkheden heeft ontdekt.

Bijenorchis (*Ophrys apifera*) op de begraafplaats aan de Hoflaan

De laatste jaren hebben we de bijenorchis in Zoetermeer niet (meer) waargenomen. Daar is dit jaar verandering in gekomen. De beheerder van de begraafplaats meldde op donderdag 18 juni dat hij een aantal

exemplaren in het nog niet gemaaide deel van de begraafplaats had aangetroffen, in de luwte van een groep struiken. Nog afgezien van deze vondst is het dit jaar een fantastisch jaar voor de daar massaal voorkomende en dit jaar uitbundig bloeiende rietorchis. Bloemtrossen van 15 cm. vormen geen uitzondering.

GEZIEN IN ZOETERMEER

13 Uit het vogeldagboek van Adri de Groot

Adri de Groot

maandag 6 april

Wat is er mooier dan vroeg je bed uitgaan en genieten van de natuur? Nou ja, het valt 's morgens niet altijd mee, maar de beloning is meestal vorstelijk. Weinig mensengeluiden, veel vogelzang en actieve, naar voedsel zoekende vogels.

Het sperwerpaar dat nogal onvoorzichtig langs een pad aan het nestelen is, had kennelijk al ontbeten want de twee zaten heerlijk op hun gemak in de bomen. Meestal zijn sperwers schuw, zoals alle roofvogels, maar als je heel stil bent en weinig beweegt krijg je soms de kans ze rustig te observeren, zoals dit paar in het afgelopen weekend. Een vrouwtjes eend -het leek me geen "raszuivere" wilde eend- verkeerde in de verkeerde veronderstelling dat het nest-in-aanbouw vrij was. De sperwers lieten haar zeker een uur in die waan, maar toen was hun pauze voorbij. Ze vlogen gezamenlijk naar het nest, vielen de eend aan en die wist natuurlijk niet hoe snel ze weg moest zijn.

Daarna gingen de sperwers (en nu vooral de vrouw) verder met de bouw van het nest.

Het gaat niet slecht met de sperwers, ze weten zich in ons steeds vollere land aardig te redden. Het is de enige roofvogel die je soms in de tuin een mus of een tortel kan zien pakken, andere roofpieten wagen zich zelden zo dicht bij mensen. Volgens sovon.nl is het aantal broedparen sperwer stabiel, zo rond de 4000 à 5000.

Tapuiten zijn heel leuke vogeltjes om naar te kijken. Ze staan bijna altijd rechtop op een uitkijkpost (van molshoop tot paaltje of andere verhoging) om daarvandaan insecten uit de lucht of op de grond te pakken. In ons land is het een zeer schaarse broedvogel, maar op doortrek zijn ze vaak te zien, zoals vandaag bij het Buytenpark in Zoetermeer.

Fig. 24 Man sperwer

Adri de Groot

Fig. 25 vrouw bruine kiekendief in het Balijbos

maandag 20 april

Vandaag op diverse plekken gegrasduind, diverse bruine kiekendieven gezien. In het Balijbos o.a. ook nog 3 braamsluipers, 1 grasmus, tal van zwartkoppen, fitissen, rietzangers, rietgorzen, een snor en een enkele kleine karekiet. Er werd volop gewerkt waardoor er in het deel dat tegen Zoetermeer aanligt veel verstoring was.

Fig. 26 Grasmus in het Buytenpark

Adri de Groot

Fig. 27 2009, het jaar van de visdief

donderdag 30 april

In het Buytenpark hoorde ik woensdag de eerste bosrietzanger, een tweede klonk vaag. Het is een "mooi" gebied, ruig en daarom interessant, vol insecten en vogels, flink wat grasmussen en rietzangers, een kleine karekiet, fitissen, noem maar op.

Boven het westelijke rietveld drie bruine kiekendieven: twee vrouwen en een man.

vrijdag 1 mei

SOVON en Vogelbescherming hebben 2009 uitgeroepen tot het Jaar van de Visdief. Op die manier krijgt deze Rode-Lijstsoort extra publieke aandacht en worden gegevens verzameld die van belang kunnen zijn bij de noodzakelijke bescherming van deze sierlijke stern. Hun gekrijs klinkt niet aangenaam maar hun vlucht als balletdanser is zonder weerga.

Fig. 28 Zwartkopmeeuw in de Meerpolder

Fig. 29 Vrouw paapje in het Buytenpark

Adri de Groot

Fig. 30 Opgeblazen man meerkikker (*Rana ridibunda*) in het Prielenbos op 18 mei

dinsdag 5 mei

In de Zoetermeersche Meerpolder zaten zaterdag en ook maandag twee zwartkopmeeuwen. Ze waren door tegenlicht lastig te fotograferen. In tegenstelling tot kokmeeuwen (donkerbruine kap) zijn hun koppen roetzwart.

donderdag 14 mei

Volop paapjes vandaag gezien, tien à elf. Opvallend: allemaal vrouwtjes. De meeste zaten in het Zoetermeerse Buytenpark, minimaal zes. Ook de overlopers zijn aan het trekken: zes aan de westkant en twee zuid. Drie overvliegende buizerds, volop grasmussen en ander klein spul. Geen bosrietzangers, die ik vorige week hoorde waren waarschijnlijk trekkers.

Drie distelvlinders in het Buytenpark. Net als de bekendere atalanta is het een trekvlinder. Onze winters zijn te koud om hier te blijven, in maart planten ze zich in Zuid-Europa voort en die vlinders zijn nu hier. Na twee nieuwe generaties vliegt de laatste naar het zuiden om te overwinteren. In de herfst kan je met name atalanta's tegen de wind in zien zwoegen om een ongelooflijke trektocht van 1200 km en verder te maken.

Fig. 31 Jonge winterkoninkjes in een nogal "open" nest.

Adri de Groot

Fig. 32 Man vroege glazenmaker in het Prielenbos.

donderdag 21 mei

Tijdens een fietstochtje vanmorgen even aangewipt bij een bekende in Zoetermeer. Grote tuin, bomen, struiken, schuurtjes, rommelige hoekjes, veel nestkastjes. Kortom, hier wonen natuurliefhebbers, veel vogels weten dat en broeden er. Zoals twee paartjes winterkoningen die zich genesteld hebben in schuurtjes. Ze storen zich niet aan mensen die er in- en uitlopen, voelen zich er veilig en daarom kon ik zonder verstoring - wel snel gedaan - een nestfoto maken.

woensdag 24 juni

Gisteren door het Zoetermeerse Noord-Aagebied en het Buytenpark gefietst. Op een van de meeuweneilandjes in de Benthuiser Plas een kleine plevier. Een man bruine kiekendief brengt een prooi bij het nest. Het gaat niet goed met deze vogels, binnenkort volgt een Vogeldagboek over een mislukte beschermingspoging in de Meerpolder. Gisteren en vandaag hoorde ik links en rechts de zang van kleine karekieten en bosrietzangers. Ook de grasmussen in het Buytenpark lieten zich nog horen, andere vogels worden stiller.

Die bosrietzangers en karren hoorde ik vandaag ook langs (het fietspad langs) de HSL.

14 Grauwe Ganzen in Zoetermeer: Hoog broedsucces in het Westerpark in 2008

Francis Havekes en Martin Hoogkamer

In de afgelopen 10 jaar is de grauwe gans in Zoetermeer uitgegroeid tot een beeldbepalende broedvogel. Ook in andere Nederlandse steden is de soort in opkomst en daarom is er behoefte aan gegevens over het broedsucces van de grauwe gans in stedelijk gebied. Sinds 2008 worden grauwe ganzen in Zoetermeer hiervoor onderzocht. Dit verslag is een samenvatting van de studie die we in 2008 in het Westerpark uitvoerden en waarvan de resultaten eerder verschenen in Limosa (Havekes & Hoogkamer, 2008).

Werkwijze

Alle nesten van de grauwe gans werden opgespoord en per nest bepaalden we de legselgrootte en het uitkomstsucces. Aansluitend volgden we de paren met jongen (families) nauwlettend tijdens de opgroeiperiode om de jongenoverleving te kunnen bepalen. In heel Zoetermeer werden tellingen van families gedaan om een schatting te kunnen maken van de huidige Zoetermeerse broedpopulatie.

Populatieontwikkeling

In Fig. 33 is de populatieontwikkeling van de grauwe gans weergegeven voor het Westerpark en het Buytenpark van Zoetermeer. De populatie in het Westerpark nam veel sneller toe dan die in het Buytenpark. Er zijn geen gegevens bekend van de Benthuiserplas, maar de populatie aldaar kan nog sneller gegroeid zijn dan in het Westerpark: in 2008 liepen er al ongeveer 25 families rond de plas. De snelle groei van de populaties in het Westerpark en de Benthuiserplas wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het ruime aanbod aan geschikt broedgebied (eilanden). Daarnaast is de recreatiedruk in deze parken hoger waardoor natuurlijke vijanden van de grauwe gans ontbreken. Het Buytenpark omvat minder eilanden en heeft meer het karakter van een natuurgebied. Waarschijnlijk komt er meer predatie voor (bruine kiekendief, vos). De totale Zoetermeerse populatie schatten we op ongeveer 190 broedparen in

2008. In de toekomst verwachten we zeker nog een verdere groei van het aantal grauwe ganzen in Zoetermeer, vooral wanneer de plannen voor de Nieuwe Driemanspolder ten uitvoer worden gebracht. Het ontwerp voor dit nieuwe groengebied lijkt de grauwe gans op het lijf geschreven.

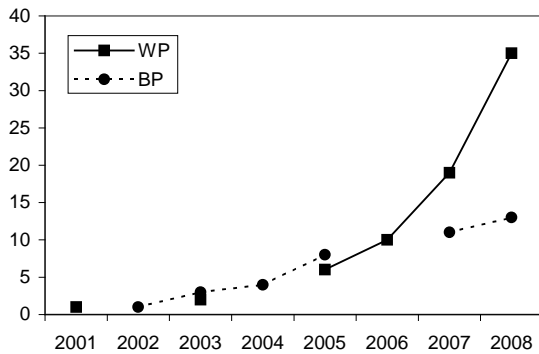

Fig. 33 Aantal getelde families van de grauwe gans in het Westerpark (WP) en het Buytenpark (BP) van Zoetermeer (bron: Vogelwerkgroep Zoetermeer: 2001-2003; F. Havekes 2004-2008).

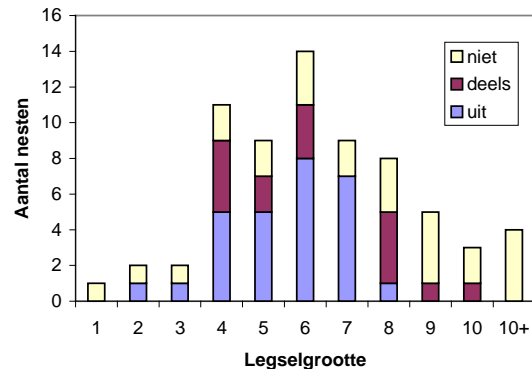

Fig. 34 Succes van nesten bij verschillende legselgroottes (niet = niet uit; deels = gedeeltelijk uit; uit = volledig uit).

Nestonderzoek

In totaal werden 68 nesten van de grauwe gans gevonden, vrijwel allemaal in een kolonie op het Vogeleiland. De gemiddelde legselgrootte was 6.4 ± 2.5 met een maximum van 14 eieren (Fig. 34). Er was een negatief verband tussen uitkomstsucces en legselgrootte: grote legfels (9 eieren of meer) kwamen vrijwel nooit uit. In totaal werden 435 eieren gevonden waarvan er 228 uitkwamen. Dit resulteert in een uitkomstsucces van 52% en dat is een normale waarde voor koloniebroedende grauwe ganzen.

Tijdens de nestcontroles vonden we ook vijf nesten van de nijlgans met een gemiddelde legselgrootte van 8.6 ± 3.3 . Geen van deze nesten kwam uit. nijlganzen lijken veel minder zorg aan hun legsel te besteden en zijn ze onderling veel minder coöperatief dan de grauwe ganzen. Nijlganseieren vormen daardoor een makkelijker prooi voor een predator dan de eieren van de grauwe ganzen. In juli verscheen er toch nog een nijlganzenpaar met jongen in het park. Dit paar moet gebroed hebben nadat de broedfase van de grauwe ganzen voorbij was en we gestopt waren met nestbezoeken.

Jongenoverleving en adoptie

Vanaf begin april begonnen de nesten uit te komen en verschenen er paren met jongen in het park. Opvallend was het voorkomen van families met 10 of meer jongen terwijl er geen nesten waren waarin zoveel eieren uitkwamen (Fig. 35). Dit wijst op het voorkomen van veelvuldige adoptie van jongen in het Westerpark. De gemiddelde toomgrootte was direct na het uitkomen van de eieren 5.3 ± 1.7 maar nam in mei toe tot 5.9 ± 3.6 door het effect van adoptie. Van de 228 uitgekomen eieren overleefde ongeveer 85% tot het vliegvlugge jongenstadium.

Een jongenoverleving van boven de 80% is uitzonderlijk hoog. Een dergelijke hoge waarde is niet eerder vastgesteld voor de grauwe gans in Nederlandse natuurgebieden. In een park in Kopenhagen werd wel een zeer hoge jongenoverleving vastgesteld en opvallend genoeg ging deze ook hier gepaard met veelvuldige adoptie van jongen (Kampp & Preuss 2005). Adoptie en hoge jongenoverleving lijken dus kenmerken van zeer succesvolle ganzenpopulaties in een stedelijke omgeving, waar ganzen broeden in kolonieverband en de jongen in grote familiegroepen worden grootgebracht. Uit eerder onderzoek blijkt dat paren met een hogere rang vaker jongen adopteren en paren met kleinere tomen en een lager nestsucces hun jongen vaker verliezen (Kalmbach 2006).

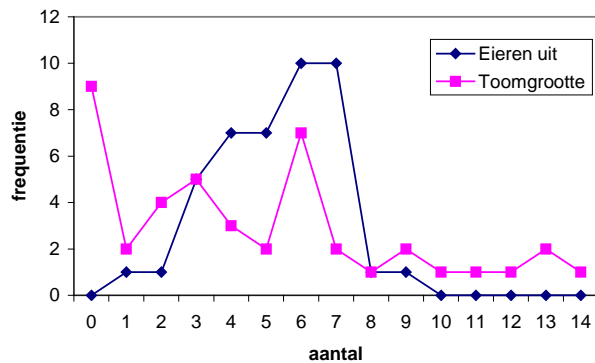

Fig. 35 Frequentieverdeling van het aantal eieren dat uitkwam en van de toomgrootte^a in mei.

Francis Havekes

Fig. 36 Grauwe ganzenfamilie

Verwachtingen

Van der Jeugd et al. (2006) voorspellen dat de groei van een ganzenpopulaties stopt wanneer opgroeihabitat voor kleine jongen beperkend wordt en de jongenoverleving daalt (dichtheidsafhankelijke regulatie). In het Westerpark kunnen we deze veronderstelling toetsen. De populatie is er de afgelopen jaren sterk gegroeid door het ruime aanbod aan geschikt broedgebied, gunstige voedselomstandigheden en een geringe invloed van predatie. Door de hoge ganzendichtheid in het park gaan interacties tussen families een belangrijke rol spelen. Uit onze waarnemingen blijkt echter dat dit niet ingrijpt op het niveau van de jongen, maar op dat van de ouders. Lager geplaatste ouderparen ruimen het veld, maar hun jongen niet. Die worden opgenomen in een andere familie waardoor de jongenoverleving op peil blijft. Dichtheidsafhankelijke regulatie treedt dus in eerste instantie op onder de ouderparen, terwijl het aantal jongen (de gemiddelde toomgrootte) nog kan blijven toenemen. In de toekomst zal blijken of opgroeihabitat in het Westerpark toch limiterend wordt, en in hoeverre dit beïnvloed wordt door adoptie. Kampp & Preuss (2005) beschrijven dat het oppervlak aan benut opgroeigebied in een stadspark kan toenemen wanneer ganzen tammer worden en zich op velden durven te begeven met een hogere recreatiedruk. Om te bepalen of adoptie ook in andere populaties een rol speelt, kan het best gekeken worden naar de toomgrootte in mei. Wanneer de populatie voor deze eigenschap een hoog gemiddelde en een grote standaardafwijking vertoont, dan mag aangenomen worden dat adoptie een rol speelde.

Gevolgen

Het sterk toenemen van grauwe ganzen in het Westerpark heeft uiteraard invloed op de directe omgeving. In het voorjaar dragen de families met hun kleine jongen sterk bij aan het lentegevoel van de bezoekers van het park. Er is ook sprake van enige overlast in de vorm van poep op de wandel- en fietspaden en het aantreffen van dode juveniele vogels in juli. De grauwe ganzen in het Westerpark zijn schuw en vertonen nauwelijks agressief gedrag naar voorbijgangers. In de loop van het broedseizoen neemt de schuwheid wel wat af. In Kopenhagen bleek dat de grauwe ganzen tijdens de onderzoeksperiode van ruim 30 jaar zeer tam werden (Kampp & Preuss 2005). Mogelijk zal dit in de toekomst in Zoetermeer ook gebeuren. In mei en juni verbleven de grauwe ganzen vaak op de schaapsweide. Dit gebied wordt beweid door een kudde Drentse heideschape. Een bezetting van 250 ganzen leidt tot een tijdelijke maar aanzienlijke toename in de begrazingsdruk van de schaapsweide. Buiten het broedseizoen (juli – maart) wordt deze druk gelegd op de omliggende landbouwgronden: de ganzen foerageren alleen in het Westerpark tijdens de opgroeiperiode van de jongen (april – juni).

Literatuur

- Havekes F. & M. Hoogkamer 2008. Hoge jongenoverleving en adoptie in een stadspopulatie van de Grauwe Gans in Zoetermeer. *Limosa* 81: 139 – 147.
- van der Jeugd H.P., B. Voslamber, C. van Turnhout, H. Sierdsema, N. Feige, J. Nienhuis & K. Koffijberg 2006. Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? Sovon-onderzoeksrapport 2006/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

^a Onder een toom wordt verstaan het aantal jongen van een paar.

Kalmbach E. 2006. Why do goose parents adopt unrelated goslings? A review of hypotheses and empirical evidence, and new research questions. *Ibis* 148: 66 - 78.
 Kampp K. & N.O. Preuss 2005. The Greylag Geese of Utterslev Mose. A longterm population study of wild geese in an urban setting. *Dansk Orn.Foren.Tidsskr.* 99:1-78.

15 MUS tellingen in Oosterheem

Arno van Berge Henegouwen & Lia Koomen

Wat doen we om de natuur buiten de deur te houden? Laatst kon ik mijn oren niet geloven, een glazenwasser die aanbiedt om huizen met een middel te impregneren tegen spinnen. Als remedie tegen spinnenfobie! Daar ga je met je nestkastjesacties. Mezen graag in de tuin ja, maar dan wel elders uit eten gaan. Onder dakgoten tegen het huis aan kunnen jullie niet langer terecht. Gelukkig, er zijn nog een paar andere voorzieningen waar mezen hun spinnen vandaan kunnen halen. Dat zag ik tijdens mijn eerste zogenaamde MUS-telling (Meetnet Urbane Soorten) in de wijk Oosterheem. Rond zevenen vertrokken wij - door SOVON erkend MUS-teller en wijkbewoner Lia en ik - naar het eerste telpunt waar we gedurende vijf minuten alle vogels noteerden. Daarna snel op de fiets naar het volgende door organisator SOVON vastgestelde punt.

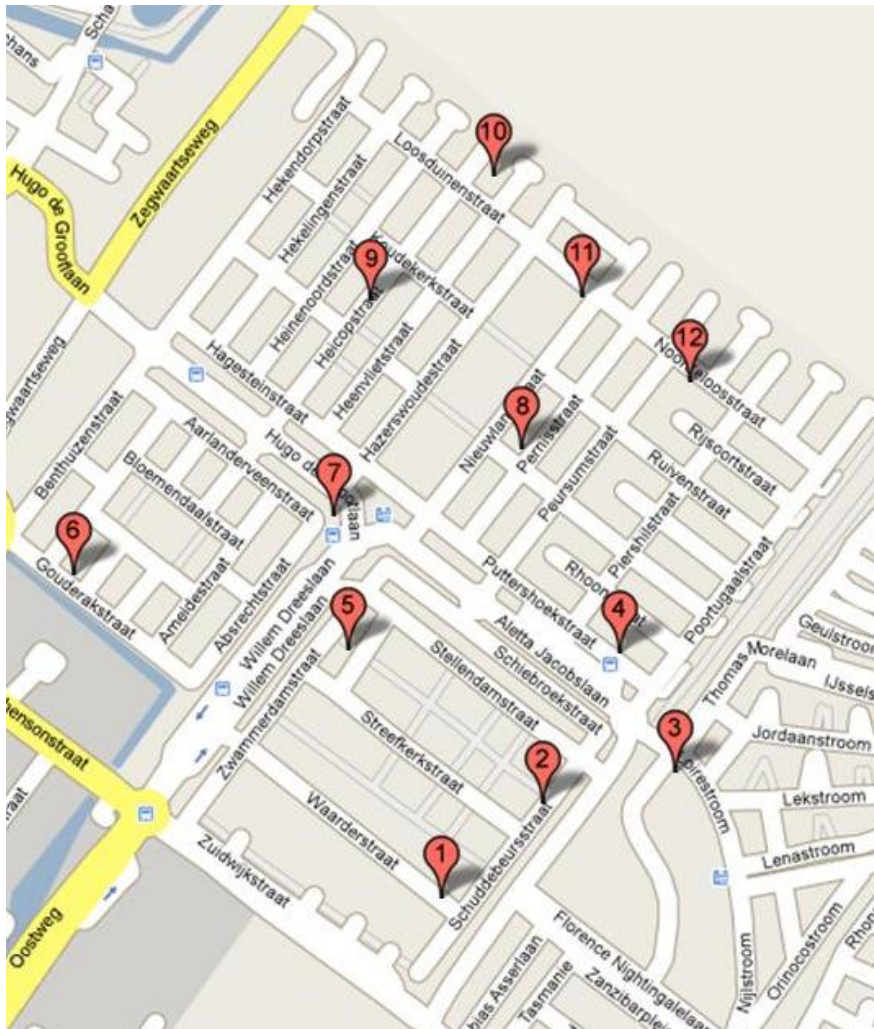

Fig. 37 De kaart met telpunten in Oosterheem zoals uitgegeven en bepaald door SOVON

Arno van Berge Henegouwen
 Fig. 38 Telpunt 1, 2, 3, 4

MUS-tellen is een landelijk onderzoek met veel potentie. SOVON hoopt op deze wijze veranderingen in de avifauna over een langere periode te kunnen meten. Het is verhelderend dat in een nieuwbouwwijk te doen. Oosterheem is nog jong, niet afgebouwd, je ontmoet weidevogels tussen de bebouwing samen met tuinvogels als mezen en winterkoningen. Nog zingen daar in rietveldjes blauwborsten en leeuweriken. In een slinkend aantal woningen in aanbouw klinkt geregeld de weerkaatsende zang van de zwarte roodstaart. Zelf woon ik sinds 1984 in een oudere wijk van Zoetermeer die 40 jaar geleden is gebouwd. Langzaam heb ik daar de vogelwereld zien veranderen. Toen wij kwamen hadden wij nog mussen in de tuin. Koolmezen en pimpelmezen waren er nauwelijks. De mussen trokken zich terug in steeds minder tuinen. Tuinen waar je niet in kon kijken, omzoomd door hoge en dichte ligusterhagen en daarachter dichtbegroeid.

Met de opkomst van het tuincentrum kwam de mode erin: meer (hard)hout, meer betegeling, minder direct groen. Om in Darwins terminologie te blijven: de tuin onderging een vorm van kunstmatige selectie die tot veel nieuwe, uitheemse, plantensoorten met bloemen zonder geurende nectar heeft geleid. Ons gedrag paste zich aan: ieder voorjaar naar het tuincentrum voor verversing en aanvulling van de collectie. Vogelbescherming doet mee en zorgt dat je direct een nieuw nestkastje meeneemt. Meer tuingenot terwijl de vogelbevolking veranderde. De mussen zitten nog maar op twee adressen in ons buurtje. Daar wonen mensen die je huismussen kunt noemen, want ze wonen er al bijna zo lang als de buurt staat.

Terug naar Oosterheem. Geen mus gezien daar. Op ons tweede telpunt wel het enige open slaapkamerraam. Onwillekeurig keek ik naar het naar buiten hangende beddengoed en ik kreeg een beeld uit mijn jeugd voor ogen: een zinnenprikkelende scene uit de film Zorba de Griek (1964). Er vloog één koolmees. Wentelwiekend ging hij de kappen van de straatlantaarns af op zoek naar spinnen, het favoriete voedsel om zijn kroost mee te voeden. Even later was ie weg naar zijn nestholte. Opvallend was de stilte, bij bijna ieder telpunt vlogen zwijgend een paar kleine mantelmeeuwen over, een enkele zilvermeeuw, een kokmeeuw, een kauw. Op de grond was weinig loos, katten liepen voor ons uit, een merel op een dakrand. Op één telplek zagen we niets, er blafte een hond achter een deur toen wij kwamen, werd stil en blafte weer toen we verder gingen. Naarmate de telling vorderde kwamen we vaker honden tegen met aangelijnde baasjes. Geen van beiden keek op van onze opvallende aanwezigheid. Baas en hond verdwenen de hoek om. Een deur sloeg dicht. Het was windstil en de eerste druppels raakten ons. We kwamen op het achtste telpunt aan de rand van de wijk. Tjiftjaf, fitis, onze eerste pimpelmees. Ik was bijna thuis.

Website SOVON: <http://www.sovon.nl/inloggen/mus/musaanmelden.asp>

De resultaten:

Onze telling	30 april 09	1 juni 09		30 april 09	1 juni 09
aalscholver	1	-	nijlgans	-	1
bosrietzanger	-	1	pimpelmees	1	3
bruine kiekendief	2	-	putter	-	1
blauwe reiger	1	2	ringmus	-	2
ekster	12	25	scholekster	3	2
fazant	1	2	spreeuw	13	12
fitis	1	-	stadsduif	-	4
fuut	2	-	tjiftjaf	1	1
holenduif	1	1	tureluur	-	1
houtduif	-	9	turkse tortel	5	2
kauw	17	26	visdief	8	3
kievit	1	2	waterhoen	1	1
kleine karekiet	-	6	wilde eend	14	34
kleine mantelmeeuw	26	6	winterkoning	4	6
kokmeeuw	32	20	witte kwikstaart	1	-
koolmees	20	12	zilvermeeuw	5	5
kuifeend	2	-	zwarte kraai	3	3
meerkoet	3	4	zwarte roodstaart	5	-
merel	9	5	zwartkop	1	-
			Soorten:	30	30
			Vogels:	196	190

Fig. 39

In de loop van de tijd zal zowel het aantal soorten (nu totaal 38) als het aantal waargenomen vogels nog wijzigen. Naar verwachting zal het totaal aan soorten verder toenemen. Het aantal soorten waargenomen tijdens de twee tellingen dat met zekerheid broedt in Oosterheem ligt rond de 30. Buiten het telgebied komen daar nog een tiental soorten bij. Dit zijn lang niet allemaal blijvers. Kluut verdwijnt zeker, terwijl tuinfluiter in de toekomst een zekere broedvogel zal worden. Toch zullen nog veel maatregelen genomen moeten worden om de verscheidenheid in de wijk te vergroten. Daarbij moet je dan denken aan het aanbrengen van de voorzieningen om bijvoorbeeld twee tot drie soorten zwaluwen blijvend in de wijk te krijgen. En wil je ook kerkuil, ijsvogel of steenuil in de wijkinventaris hebben, dan moeten die geholpen worden. Voor een aantal soorten zoals vink, grote bonte specht, boomkruiper, groenling en putter, zijn geen aanvullende maatregelen nodig.

16 Oranjetipje dit jaar erg vroeg

Johan Vos (met dank aan **Monique Snoek** en de IVN vlinderwerkgroep)

In april 2009 hadden we te maken met extreem warm weer. Volgens cijfers van het KNMI lag de gemiddelde temperatuur in deze maand ruim boven de 12 graden Celsius, terwijl dat "normaal" 8,3 graden is. Na een relatief koude winter werden planten en dieren plotseling overvallen door deze hoge temperaturen. Arnold van Vliet van de Natuurkalender meldde dat de natuur aan het begin van dit jaar ruim twee weken vooruit liep op die van zo'n twintig jaar geleden. Het gevolg hiervan is dat veel plantensoorten die normaal in april en mei elkaar in bloei opvolgen, nu tegelijkertijd in bloei staan. Ook in het voorjaar vliegende vlinders, met als voorbeeld het oranjetipje, reageerden op deze warme condities. Kars Veling van de Vlinderstichting gaf aan dat met name het oranjetipje baat heeft bij deze hoge temperaturen in april. Van oudsher verschijnen de eerste oranjetipjes (heel toepasselijk) rond Koninginnedag maar dit jaar zijn er al waarnemingen van rond half april. Zelfs op plekken waarvan de soort tot nu toe niet of nauwelijks bekend is wordt de soort dit jaar gemeld. Zo meldde Monique Snoek het oranjetipje al op dinsdag 14 april. De vlinder nam zij waar op look-zonder-look, vlakbij de 5 knotwilgen in de natuurtuin.

Fig. 40 Monitoringroute op een luchtfoto aangegeven

Van Anke Smits, die de vlinderwaarnemingen van de monitoringroute in het Westerpark coördineert zijn de volgende gegevens:

1 op 15 april in sectie 6
1 op 22 april in sectie 3
1 op 10 mei in sectie 13
1 op 20 mei in sectie 15

Buiten de monitoringroute heeft Anke er nog 1 waargenomen op 23 april in het "oude" gedeelte van het Buytenpark, in de buurt van de brug naar de Meerpolder.
Ook ik (Johan Vos) heb er 1 waargenomen op 1 mei in dit park, aan de rand van de begraafplaats aan de Hoflaan. Daarnaast heeft Jan Smit er 3 gezien in de buurt van de "betonbrug" in het Westerpark, ook Peter van Wely heeft ze daar in de buurt gesignaleerd.

Concluderend kunnen we vaststellen dat 2009 voor Zoetermeerse begrippen een goed jaar is geweest voor het oranjetipje. Na een periode van steeds een enkele waarneming per jaar, die duidt op een incidentele zwerver lijkt het er nu op dat deze soort zich in het Westerpark heeft weten te vestigen. Dat deze vestiging zich toch nog vrij snel heeft voltrokken blijkt uit de volgende informatie van Anke. Van 1992 tot en met 2006 heeft Anja van Beek de route gelopen. Deze tellingen zijn nog steeds te raadplegen. In al die 15 jaren is er nooit een oranjetipje waargenomen op de route! In 2007 en 2008 zijn er geen waarnemingen verzameld.

Fig. 41 Oranjetipje

Marianne Ketting

Fig. 42 Variabele waterjuffer

Arno van Berge Henegouwen

17 Variabele waterjuffer in de natuurtuin

Johan Vos

Op 3 mei fotografeerde Arno van Berge Henegouwen de variabele waterjuffer in de natuurtuin. Blauwe waterjuffers zijn soms lastig op naam te brengen

De volgende kenmerken geven de doorslag:

De "sigarenbandjes" op het achterlijf zijn breed (dus veel zwart), op de zijkant van het borststuk zitten 2 streepjes, d.w.z. het is geen watersnuffel, het figuurtje op het 1ste segment op het achterlijf is een zogenaamd vleermuisje, echt iets van de variabele waterjuffer.

18 Distelvlinders dit jaar massaal te zien

Johan Vos (met dank aan Nel Sonneveld en Anke Smits)

Fig. 43 Distelvlinder

Toen ik in de week van 10 mei in Berlijn op vakantie was zag ik daar al distelvlinders vliegen. Hoe bijzonder dat was voor die streek van Europa kon ik toen moeilijk inschatten maar achteraf gezien waren dat ongetwijfeld de eerste voortekenen van de grote distelvlinderinvasie waar we dit jaar mee te maken hebben. De vraag die nu gesteld wordt is hoe uitzonderlijk deze invasie is. Omdat we vanaf 1990 beschikken over een Landelijk Meetnet Vlinders zijn we goed in staat om dit jaar te vergelijken met de topjaren 1996 en 2003. In vergelijking met het topjaar 1996 is de piek van vlinders die ons land binnenkwam hoger en ook zo'n twee weken vroeger (rond 27 mei). De piek van de binnenkomers in 2009 is zelfs hoger dan die van de nakomelingen uit 1996. Als het patroon uit 1996 zich herhaalt, vliegen er in

juli twee tot drie keer zoveel distelvlinders als in mei! Maar dat is nog helemaal niet zeker. Succesvolle voortplanting is afhankelijk van vele factoren. Veel distelvlinders leken dit jaar op doortocht, waardoor er wellicht minder voortplanting heeft plaatsgevonden in ons land dan in 1996. Ook is het mogelijk dat er veel rupsparasieten zijn meegereisd, of verdrogen de distels voordat de rupsen groot zijn. De Tijd zal het leren.

In onderstaand overzicht zijn de waarnemingen opgenomen van de monitoringroute van het Westerpark (alle secties bij elkaar opgeteld)	
Bezoekdatum	Aantal distelvlinders
14 mei	-
20 mei	7
29 mei	25
1 juni	21
13 juni	5
17 juni	2
Bron: Vlinderwerkgroep, Anke Smits	

Locale gegevens uit het Westerpark en de wijk De Leyens bevestigen het hierboven geschetste landelijk beeld.

In onderstaand overzicht zijn de waarnemingen opgenomen uit een particuliere tuin aan de Ibsenzijde in De Leyens	
Datum	Aantal distelvlinders
21 mei	3
22 mei	1
23 mei	11
24 mei	6
25 mei	15
28 mei	5
29 mei	6
30 mei	5
1 juni	1
3 juni	1
17 juni	1
Bron: Nel Sonneveld	

19 Stedelijke exoten op bijzondere vindplaatsen

Han Lam en Nel Sonneveld

Via de gemeente bereiken ons regelmatig waarnemingen van in Zoetermeer veelvuldig waargenomen exoten.

1) De rode Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*) gezien op 7 augustus 2008 in de namiddag na een heftige regenbui op min of meer onder water staand grasland aan de rand/muur van de kolk nabij het Vestia-gebouw aan de Bijdorplaan in Zoetermeer

2) Twee zonnende roodwangschildpadden (*Trachemys scripta elegans*) zag ik op 13 juli 2008 op de oever ter hoogte van de T-kruizing Noukoopseweg en Balië pad, gemeente Pijnacker.

Ik zie deze soort al zo'n 20 jaar in Zoetermeer op allerlei verschillende locaties zoals in het Westerpark en in de kleine Dobbe. Dit was echter de eerste keer dat ik ze midden in de polder tegenkwam.

3) Een geelbukschildpad (*Trachemys scripta scripta*) op 29 mei 2009 in de randzone van de Zoetermeerse plas, tussen het fietspad aan de Broekwegkade en het langgerekte eiland evenwijdig aan het fietspad. Dit

eiland ligt vanaf de Leyens gezien op de hoogte van het weiland ten noorden van en grenzend aan de toegangsweg naar de laatste boerderijen aan de Meerpolderdijk. Dit is de eerste officiële waarneming van deze soort op Zoetermeers grondgebied.

Nel Sonneveld

Fig. 44 Geelbuikschildpad

Marja Kreike

Fig. 45 Bunzing

20 Bunzing

Marja Kreike

Op 9 april 2009 vond ik een dode bunzing aan de Edisonstraat vlakbij De Bouwhof. Het zag er naar uit dat hij/zij was aangereden. Vanavond heb ik hem mee naar huis genomen. Wellicht heeft iemand nog belangstelling.

21 De waterspitsmuis (*Neomys fodiens*) in Zoetermeer

Johan Vos

Naar aanleiding van de recente vaststelling van de waterspitsmuis op Zoetermeers grondgebied, heeft de KNNV-afd. Zoetermeer op maandag 20 april jl een speciale thema-avond georganiseerd waar deze bijzondere spitsmuis centraal stond. Voor iedereen die deze informatieve avond heeft moeten missen volgt hieronder een samenvatting van de presentatie van Gary Bakker.

Uiterlijk

De waterspitsmuis is een relatief grote spitsmuis: gemiddelde lengte 9 cm, gemiddelde staartlengte 6 cm en een gewicht dat kan variëren van 9 tot 25 gram. Aan de bovenzijde is de vacht donkerbruin naar zwart toe van kleur, terwijl de onderzijde in kleur kan variëren, maar toch gemiddeld veel lichter is. Ook de staart is tweekleurig, met aan de onderzijde een dubbele rij haren. Voor de waterspitsmuis zijn de zwemvliezen aan de achterpoten kenmerkend. Verder vallen de witte snorharen op en vertonen de tanden rode randjes.

Leefwijze

De waterspitsmuis is een schuw dier, dat zowel overdag als 's nachts actief kan zijn. Het dier kent zowel actieve periodes, waar hij op zoek is naar voedsel en rustperiodes. Tijdens het rusten bevinden de dieren zich in ondergrondse holen die gemaakt zijn van plantaardig materiaal. In de oever gegraven gangen kunnen onder de waterlijn uitkomen, een enkele keer worden holen van bruine ratten of woelratten gebruikt.

Waterspitsmuizen zijn uitstekende zwemmers die rustig 20 seconden onder water kunnen verblijven. Van de vacht is bekend dat die volledig waterafstotend is en door de speciale structuur lucht kan opslaan tussen de haren. Hierdoor kunnen de dieren in zeer koud water (onder het ijs) foerageren zonder daarbij sterk af te koelen. Waterspitsmuizen leven een groot deel van het jaar solitair. Slechts in de voortplantingstijd (april – september) leven de dieren in familieverband. Na een draagtijd van 3 weken, worden de jongen (3 tot 8, soms 11) geboren in het ondergrondse nest. Een vrouwtje waterspitsmuis kan 2 tot 3 worpen per jaar produceren.

In onze streken foerageert de waterspitsmuis vooral in water waar waterdieren als vlokreeftjes, waterslakken, muggenlarven, aangevuld met kleine vissen, amfibieën en hun eieren al duikend en zwemmend worden vergaard. Waterspitsmuizen hebben om te overleven dagelijks hun eigen lichaamsgewicht aan voedsel nodig en kunnen maar twee dagen zonder. Dat voedsel wordt meestal op een beschutte plek op het land opgegeten. Waterspitsmuizen worden, in het wild gemiddeld anderhalf jaar oud maar in gevangenschap kan de levensduur oplopen tot drie jaar. Uiteraard is er ook nog een aantal dieren dat waterspitsmuizen op het menu heeft staan. Dit zijn bijvoorbeeld kerk- en steenuil, steenmarter en boommarter. Veel andere dieren vangen waterspitsmuizen maar eten ze vanwege hun onaangename geur niet op. Vooral mannetjes scheiden een sterk ruikend secreet uit dat die geur veroorzaakt.

Leefgebied

De waterspitsmuis bewoont ruig begroeide, onbeschoeide oevers van watergangen met helder, waterplantenrijk water. De oevers moeten voldoende schuilgelegenheid bevatten. Waterspitsmuizen bewonen langgerekte gebieden die evenwijdig aan de oever lopen. De actieradius van een waterspitsmuis kan variëren van 30 tot 160 meter. De oppervlakte van een territorium, voorzien van veel kleine slootjes bedraagt gemiddeld 250 bij 0,75 meter. Mannetjes en vrouwtjes hebben elk hun eigen territorium.

Aanwijzingen die de aanwezigheid van de soort verraden

Waterspitsmuizen kunnen in hun gedrag nogal luidruchtig zijn. Ze maken krijsende geluiden, terwijl mannetjes en vrouwtjes met elkaar communiceren door middel van geurstoffen. In natte zachte grond zijn een enkele keer voet- en staartaafdrukken te zien. De donkerkleurige keutels met onverteerde chitinedeeltjes zijn een indicatie dat we met waterspitsmuizen te maken hebben. Ze zijn soms te vinden op keien of stukjes kale grond aan de oevers van plassen en sloten. Ook leeg gevreten slakkenhuisjes, samen met andere voedselresten kunnen duiden op de aanwezigheid van een waterspitsmuis.

Wesley Overman

Fig. 46 Waterspitsmuis

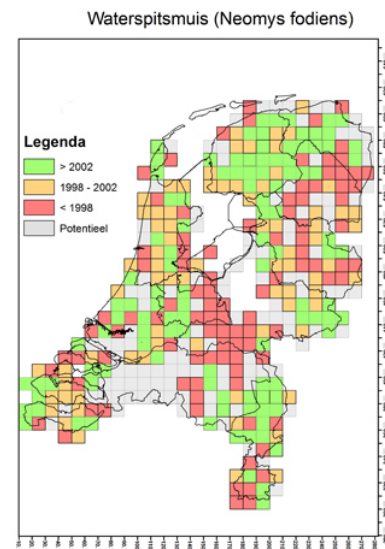

Fig. 47 Verspreiding

Verspreiding

Het verspreidingsgebied van de waterspitsmuis omvat een groot deel van Europa. In Nederland komt de soort het meest voor in laag Nederland en op het waddeneiland Texel. Op dat eiland leven waterspitsmuizen die wat hun kleur betreft afwijken van die van het vaste land. De Texelse waterspitsmuizen zijn geheel zwart van kleur en hadden tot voor kort het eiland voor zichzelf omdat er op dit eiland tot 2006 geen andere spitsmuissoorten voorkwamen. Na de eerste vondst van de huisspitsmuis in 2006 blijkt deze het eiland razendsnel te koloniseren. Gevreesd wordt dat deze nieuwkomer de waterspitsmuis op termijn zal verdringen of marginaliseren.

Uit onze regionen zijn maar heel weinig waarnemingen bekend. Als je er Waarneming.nl en Telmee.nl op nazoekt zijn de waarnemingen op de vingers van een hand te tellen. De website van de VZZ geeft het meest actuele beeld van de verspreiding weer (zie Fig. 47) Ook na 2002 zijn er nog enkele meldingen doorgegeven. Dit duidt erop dat de soort hier nog steeds voorkomt. Het geringe aantal meldingen levert echter niet het harde bewijs van een slechte stand in onze regio. Het kan ook heel goed het gevolg zijn van de onopvallende leefwijze en de lage dichtheden waarin de soort van nature voorkomt. De meeste meldingen hebben betrekking op vondsten van dode dieren of resten die in braakballen worden aangetroffen.

De enige vrij recente(bijna) Zoetermeerse melding betreft een vondst van resten in een braakbal van een kerkuil uit 1999, afkomstig van de Geerweg op een steenworp afstand van de Zoetermeerse gemeentegrens. Zichtwaarnemingen uit het Prielbos hebben we nooit kunnen bevestigen.

Bedreiging en bescherming

De waterspitsmuis is in veel Europese landen, waaronder Nederland een kwetsbare soort.

Waterspitsmuizen hebben sterk te lijden van de vernietiging van leefgebied. Door drainage van nat land, het verwijderen van oeverbegroeiing, de toenemende verharding van oevers en een slechte waterkwaliteit is de populatie van waterspitsmuizen teruggelopen. Hoe groot de achteruitgang is, is niet met zekerheid vast te stellen. Ondanks deze onzekerheid heeft het ministerie van LNV de waterspitsmuis op lijst 3 van de Flora- en faunawet gezet wat betekent dat de soort en/of het leefgebied niet mag worden verstoord of aangetast. Dat maakt de waterspitsmuis tot een van de weinige terrestrische zoogdieren met een dergelijke beschermde status in onze regio.

Onderzoek in Zoetermeer

Al in 2002 heeft de gemeente opdracht gegeven om de aanwezigheid van de waterspitsmuis in het Noordelijk plassengebied vast te stellen. Dit omdat het creëren van nieuw leefgebied voor de waterspitsmuis indertijd een van de argumenten was om het Plan Wielewaal te realiseren. Voor dat onderzoek is gebruik gemaakt van Long-Worth inloopvallen. Op de meest geschikt geachte plekken is de waterspitsmuis echter niet gevangen.

Ook in het Buytenpark heeft de gemeente in 2005 onderzoek laten doen naar het voorkomen van de waterspitsmuis. Ook hier werd de soort niet aangetroffen. Het onderzoeksrapport meldt dat de waterspitsmuis wel concurrentie ondervindt van andere spitsmuizen. Zowel de gewone bosspitsmuis (64 vangsten) als de huisspitsmuis (29 vangsten) zijn aangetroffen in dit park.

Tenslotte is in 2008 aan bSR opdracht gegevens om in heel Zoetermeer de meest geschikte locaties voor de waterspitsmuis in kaart te brengen en vast te stellen of de soort daar ook daadwerkelijk voorkomt. Voor het eerst kon bij dit onderzoek gebruik gemaakt worden van de uit Engeland overgewaaid lokbuizenmethode.

Het idee van de lokbuizenmethode

Met de lokbuizenmethode worden waterspitsmuizen met een uniek dieet een buis van 4 cm. doorsnee, lengte zo'n 30 cm. ingelokt.

De buizen worden met een tussenafstand van tien meter langs de oever neergelegd in zogenaamde raaien van tien exemplaren.

Vervolgens worden na twee weken de buizen verzameld en kan de aanwezigheid van waterspitsmuizen vastgesteld worden aan de hand van de in de lokbuis achtergelaten uitwerpselen.

De resultaten

In Zoetermeer zijn aan de west- en noordkant door bSR 8 geschikte locaties geselecteerd waar lokbuizen werden uitgezet. Op 2 locaties werd in negen buizen faecaal materiaal aangetroffen van aquatische oorsprong dat op grond van de samenstelling zonder enige twijfel aan waterspitsmuizen moet worden toegeschreven. Zo werd in de uitwerpselen resten van vlokreeftjes, kokerjuffers en dansmuggen aangetroffen.

De locaties waar de waterspitsmuis voorkomt zijn:

1. Meerpolderdijk (noordzijde) ter hoogte van Buytenwegh en
2. Noord-Aa'sche Vliet ter hoogte van het Prielbos.

Opvallend is dat het in beide situaties gaat om hooggelegen watergangen waarvan het water uitmunt in helderheid en die een groot deel van het jaar veel waterplanten bevatten.

Annet de Jong

Fig. 48 Plaats van voorkomen

Conclusie

Dat de waterspitsmuis in 2008 nog steeds in Zoetermeer voorkomt was zowel voor de onderzoekers van bSR als voor de gemeente een grote verrassing. Dat het voorkomen in Zoetermeer gerelateerd kan worden aan helder, botanisch soortenrijk hooggelegen water (met minimale kwelinvloed) ligt als eindconclusie voor de hand, maar correspondeert niet één op één met het landelijk beeld. Juist van waterspitsmuizen is bekend dat ze velerlei watertypen kunnen bevolken, tot natte weilanden aan toe. Op Texel bezetten waterspitsmuizen ook veel drogere leefgebieden maar dat wordt toegeschreven aan de (tot voor kort) afwezigheid van concurrerende spitsmuissoorten.

Toch staan juist onze hooggelegen weteringen bekend om hun potenties voor het ontwikkelen van aquatische natuurwaarden. Of ook de in Zoetermeer meer centraal gelegen weteringen (Leidse- en Delftse wallenwetering) kansrijk zijn als habitat voor de waterspitsmuis ligt voor de hand. Het idee is om voortbordurend op dit idee ook dit jaar nog wat lokbuizen uit te zetten. Van de resultaten houden we u natuurlijk op de hoogte.

Literatuur

Bakker G, 2009 Lokbuizenonderzoek Waterspitsmuis Zoetermeer, bSR-rapport 121, bSR ecologisch advies Rotterdam.

22 Herstart gebruikersgroep voor Balij- én Bieslandse Bos.

Annet de Jong

Staatsbosbeheer (SBB) gaat de komende drie jaar in het Balijbos en het aangrenzende Bieslandse bos extra investeren. Deze groene longen, ingeklemd tussen Zoetermeer, Den Haag, Delft en Pijnacker/Nootdorp worden beter bereikbaar, toegankelijker en aantrekkelijker voor bezoekers en omwonenden.

SBB vindt het erg belangrijk om bij de komende ontwikkelingen ook specifieke kennis, wensen en behoeften van bezoekers en omwonenden te vernemen en waar mogelijk mee te nemen. Om die reden heeft SBB op 10 maart j.l. een bijeenkomst georganiseerd met als doel een nieuwe, goed gemêleerde gebruikersgroep samen te stellen voor Balij- én Bieslandse bos; voor nu en voor de lange termijn. Het is hierbij van belang dat de te vormen gebruikersgroep een evenwichtige samenstelling heeft, zodat de verschillende groepen bezoekers en omwonenden goed zijn vertegenwoordigd. Deze gebruikersgroep zal mee kunnen denken en praten over plannen en ontwikkelingen en hierbij namens een brede achterban een adviserende rol vervullen richting Staatsbosbeheer.

Jetty Boer is als vertegenwoordiger van het bestuur van de VWG-Zoetermeer en teller voor SOVON in dit gebied, gevraagd deel te nemen aan deze overleggen. Verder is haar gevraagd of zij ook IVN en KNNV mag vertegenwoordigen.

Om een indruk te krijgen wie er tot nu toe allemaal tot deze gebruikersgroep zijn toegetreden hieronder een lijstje van deelnemers in willekeurige volgorde:

- Bewoners van Zoetermeer, Pijnacker- Nootdorp, Den Haag-Ypenburg, Delft en bewoners van niet-Nederlandse afkomst
- Vrienden van Biesland
- Stadsboerderij Balijhoeve/NME
- Gebruikersgroep Speelbos De Balij
- Jeugd, Ouderen, Minder validen
- Fietsers-Sporters
- Honden
- Ruiters
- Natuurgroepen/Vogelwerkgroepen

Jetty's voorstel is het volgende:

“Als ik ook de KNNV-afd. Zoetermeer in deze gebruikersgroep ga vertegenwoordigen stel ik me (Jetty) voor, om de terugkoppeling zo te laten verlopen, dat ik de verslagen en agenda's naar het secretariaat van jullie vereniging stuur, zodat jullie weten wat er speelt en mij tevens kunt voeden met nieuwe ideeën”.

Mochten er bezwaren zijn tegen dit voorstel dan graag melden:

E-mail: Zoetermeer@knnv.nl

Postadres: Secretariaat KNNV afd. Zoetermeer

Theo Thijssenhove 25

2726 CE Zoetermeer

23 Egelweekend 18, 19 en 20 september

VZZ

Fig. 49 Poster egelweekend

De onderzoekscampagne “Jaar van de Egel” beleeft haar hoogtepunt in het derde weekend van september. In dat weekend worden diverse activiteiten georganiseerd waaronder lezingen en excursies.

Bovendien wordt tijdens dit egelweekend de grootste egeltelling ooit gehouden. Hoe dat precies in elkaar zit vertellen we later nog wel. Maar voor nu, een tipje van de sluier:

- we vragen mensen om de tuin of het veld in te trekken om naar egels te speuren, natuurlijk op een uiterst egelvriendelijke manier (georganiseerd en niet-georganiseerd)
- naast deze “verse” egelwaarnemingen kan iedereen op onze site ook zijn oudere waarnemingen kwijt;

en ten slotte kunnen alle mensen met een tuin ook doorgeven als de egels zich daar vroeger wel en nu niet meer laten zien.

24 Natuurfilm van Zoetermeer is in aantocht

Annet de Jong

Naar aanleiding van het besluit van de Algemene Leden Vergadering van 25 februari zijn de opnamen voor de natuurfilm inmiddels in volle gang. Snelle actie was noodzakelijk omdat we met deze film een compleet jaar natuurbeleving willen vastleggen. Tegelijkertijd is ook een intensieve campagne gestart om de financiën rond te krijgen. Dat valt niet mee in een periode dat de recessie om zich heen grijpt.

Bijzonder is een directeur van een bedrijf die me vertelde dat hij zelf op het punt staat personeel te moeten ontslaan, maar dat hij toch achter dit unieke initiatief staat. Hij heeft ons geholpen om mensen uit zijn eigen netwerk te benaderen en te enthousiastmeren voor ons project en met succes! Geen grote bedragen, maar “alle kleine beetjes helpen” was zijn devies.

De ontwikkelingen zijn zodanig dat ik kan mededelen dat de DVD er komt!

Er zijn unieke natuurmomenten vastgelegd. De (na)zomer- en herfstmomenten moeten nog komen.

Graag doe ik nogmaals een beroep op de oplettendheid van de leden van de Zoetermeerse natuurverenigingen. En vergeet u niet dat nog altijd geldt dat de stadsnatuur journalisten zoekt, omdat zij haar bestaansrecht voor een belangrijk deel ontleent aan de gratie van wie haar ziet!

Informatie kunt u kwijt op Zoetermeer@knnv.nl

Annet de Jong

Fig. 50 Filmer in actie

BUITEN DE VERENIGING

25 NoordNatuurNieuws zomer 2009

Marianne Ketting

Buurman Albert is gaan vutten. Klaar bij de Grontmij, waar hij bergen verzette. Klaar met werken is hij niet, hij is en blijft boer. Als boer wordt je geboren en als boer ga je dood, zegt hij, boeren is een manier van leven en die baan bij de Grontmij was maar 'veur eeb'm drbie'.

Nu heeft hij lekker de tijd om zelf op de trekker te zitten en hij heeft ook een nieuwe hobby: hij tuiniert. Niet zoals ik dat doe, kromgebogen over zaaibakjes en pietepouterend met een pootschepje. Hij doet het groots. Hij heeft zich de esgronden verworven tussen Poststruiken en Veerste Veldhuis, vele bunders land langs de gekanaliseerde Ruiten Aa. En dat herschept hij in natuurgebied en biologisch akker- en grasland. Hij is dus scheppend bezig, of liever gezegd: gravend. Onder zijn leiding gingen deze winter graafmachines tekeer, karrenvrachten grond werden af- en aangevoerd. De bemeste bouwvoor is afgeschraapt tot op het roestrode zand, de meanders van de oude Ruiten Aa zijn weer opgegraven. Dit ooit woest stromend veenriviertje, ontspringend in het Bargerveen, was in de jaren '60 in het kader van het plan Mansholt getemd en rechtgetrokken. Albert heeft haar weer uit het keurslijf bevrijd. Ze kronkelt weer als een ratelslang, diep weggedoken in de hoge es, waar ze nu angstaanjagend steile oevers heeft. Maar waar de es met een steilrand overgaat in een lager vlak, waaiert ze uit in een watervlakte, een delta. Daar kan straks vee het water inlopen, drinken en pootjebaden. Er is ook grond aangevoerd, leem om de bedding waterdicht te maken en zand om de restanten van de gekanaliseerde loop dicht te gooien.

Marianne Ketting

Fig. 51 Ruiten Aa

De AID is komen kijken of bij dat dempen het visbestand wel ontzien werd. Albert heeft de vissen netjes laten vangen en overzetten. Daarbij zijn ze ook geïnventariseerd. Opmerkelijk daarbij waren de grote aantallen kleine modderkruipers. Zeelten waren er ook, en hele dikke oude graskarpers. Dat moeten overlevers zijn uit de 80er jaren, toen graskarpers in de mode waren als waterbeheerders. Zij moesten de sloten schonen. Een mode die overwaaide omdat de graskarpers –watervarkens- niet alleen de waterplanten wegvraten (waarvoor ze waren ingehuurd) maar ook het waterleven daartussen opslokten en het water overdadig bemestten. Graskarpers zouden zich in ons klimaat niet kunnen voortplanten; maar we zijn ze dus nog steeds niet kwijt. In de Ruiten Aa staan nog altijd de waarschuwborden uit die tijd, borden die hengelaars vermanen om deze dure beesten met rust te laten. In onze bedaarde omgeving blijven zulke borden gewoon staan tot ze uiteindelijk vanzelf omvallen. Zo zien we schuin tegenover ons huis nog steeds de brugleuning die ooit een oude loop van het diep markeerde, nog van ver voor de kanalisatie. Water en bedding zijn allang verdwenen, maar de brugleuning blijft, want waarom zou je die opruimen als niemand er last van heeft?

Op zijn nieuw verworven grondgebied gaat Albert biologische gewassen verbouwen. Er komt ook vee te lopen. Wat voor vee, daar doet hij geheimzinnig over. "Dat mogen de dochters beslissen". De dochters zijn paardenmeisjes, dus wie weet, komen er pony's? Maar nee, dat brengt niets op. Vleeskoeien, denk ik. We zijn benieuwd. Er komt ook een wandelpad door dit herstelde essenlandschap. Dat moet vanwege de subsidie. Maar Albert heeft het niet zo op vreemde snuiters tussen zijn gewassen en het verplichte wandelpaadje maakt hij dus heel kort, schuins in een hoekje van het land, geef hem eens ongelijk. Wij zijn hartstikke trots op Albert. Hij is boer met een groot hart voor landschap en natuur en dat is bepaald niet vanzelfsprekend. Je zal ze de kost geven die stiekem de ruige fluitenkruidberm (provinciegrond) mee maaien en en passant de broedende patrijzen op hun nest versnipperen. Of die, als ze toch aan het spuiten zijn, hun restje onkruidverdelger opmaken op de bloeiende slootkant. Nee, we zijn erg blij met een buur als Albert. En dus vergeven we het hem graag dat altijd net die boompjes, die de overheid voor zijn uitzicht poot, om de een of andere wonderlijke reden nooit aan de groei geraken. (?)

26 Natuur en milieuagenda Zoetermeer

Datum	Tijd	Activiteit	Plaats (verzamelen)	Kosten	Organisatie
Ma/wo en vrijdag	10.00 - 14.00	Kaasmaken	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
Wo/zat/zon & feestdagen	14.00 - 16.00	Pony- of ezelrijden, mits het weer toelaat	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
Zaterdag 4 juli	10.00- 12.30	Excursie Rosarium Boskoop Incl. rondleiding	Zie website Groei en Bloei		Groei en Bloei 3411306
Zondag 5 juli	13.00- 16.00	Diverse dierenopvangcentra bij de Egelopvang	Egelopvang Z'meer Spectrumsingel 50		Egelopvang Z'meer 3514860
Zondag 12 juli	13.00- 16.30	Boekenmarkt i.s.m. Egelopvang Zoetermeer	Stadsboerderij Het Buitenbeest		Het Buitenbeest 3520624

Datum	Tijd	Activiteit	Plaats (verzamelen)	Kosten	Organisatie
Ma, wo, vr 13 t/m 31 juli	10.30- 16.00	Dagje Stadsboerderij, (incl lunch en bezoek VTC) Aanmelden!	Stadsboerderij Het Buitenbeest	€ 10 (€ 7,50 m Speelmeerpaspoort	Het Buitenbeest 3520624
Di en Do 13 t/m 31 juli	10.00- 12.30	Dagje Stadsboerderij. Aanmelden Ochtendprgr; verzorgen van dieren	Stadsboerderij De Balijhoeve	€ 4 (€ 2,50 m Speelmeerpaspoort	De Balijhoeve 3620832
Di en Do 13 t/m 31 juli	13.30- 16.00	Dagje Stadsboerderij. Aanmelden Middagprgr; verzorgen van pony's	Stadsboerderij De Balijhoeve	€ 6 (€ 4,00 m Speelmeerpaspoort	De Balijhoeve 3620832
Woensdag 15 juli		Lange wandeling 15 km	Nadere bericht zie website IVN		
Woensdag 15 juli	13.30 - 15.00	Activiteit: surprisemiddag! Aanmelden!	Wijktuin Broekweg	Speelmeer- paspoort € 1,50	NME 3469534/3416039
Woensdag 15 juli	13.15- 16.00	13.15-14.15 Wormenhotel maken 15.00-16.00 Snaterontdekkingspad	Wijktuin Voorweg	€ 1,00 gratis	NME 3469534/3212058
Donderdag 16 juli	10.00 - 12.00	Activiteit: chips maken, 10-11.00 en 11-12.00 Aanmelden!	Wijktuin Zegwaartseweg	Gratis	NME 3469534/3426234
Zondag 19 juli	14.00	Excursie Geneeskrachtige kruiden	Westerpark 't Westpunt	Gratis	IVN 3423661
Zondag 26 juli	14.00 - 15.00	Rondleiding in de natuurtuin	't Westpunt in het Westerpark	Gratis	Natuurtingroep 3416896/3413473

Ma/wo en vrijdag	10.00 - 14.00	Kaasmaken	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
Wo/zat/zon & feestdagen	14.00 - 16.00	Pony- of ezelryden, mits het weer toelaat	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
Ma, wo, vr 1 t/m 21 aug	10.30 - 16.00	Dagje Stadsboerderij (incl lunch en bezoek VTC) Aanmelden!	Stadsboerderij Het Buitenbeest	€ 10 (€ 7,50 m Speelmeerpaspoort	Het Buitenbeest 3520624
Di en Do 1 t/m 21 aug	10.00 - 12.30	Dagje Stadsboerderij. Aanmelden Ochtendprgr; verzorgen van dieren	Stadsboerderij De Balijhoeve	€ 4 (€ 2,50 m Speelmeerpaspoort	De Balijhoeve 3620832
Di en Do 1 t/m 21 aug	13.30 - 16.00	Dagje Stadsboerderij. Aanmelden Middagprgr; verzorgen van pony's	Stadsboerderij De Balijhoeve	€ 6 (€ 4,00 m Speelmeerpaspoort	De Balijhoeve 3620832
Dinsdag 4 augustus	13.15- 16.00	13.15-14.15 Wormenhotel 15.00-16.00 Snaterontdekkingspad	Wijktuin Voorweg	€ 1,00 gratis	NME 3469534/3212058
Zondag 16 augustus	14.00	Excursie Insecten	Westerpark 't Westpunt		IVN 3423661
Woensdag 19 augustus	13.30 - 15.00	Activiteit; broodjes bakken en kruidenboter maken aanmelden!	Wijktuin Noordhove	Speelmeer- paspoort € 1,50	NME 3469534/5937909
Woensdag 19 augustus	14.00 - 16.00	Activiteit: bloemstukje maken Aanmelden!	Wijktuin Rokkeveen	Speelmeer- paspoort € 1,50	NME 3469534/3610557
Donderdag 20 augustus	10.00- 12.00	Activiteit: Bloemstukje maken 10-11. en 11-12.00 Aanmelden!!	Wijktuin Zegwaartseweg	Speelmeer- paspoort € 1,50	NME 3469534/3426234
Zondag 23 augustus	14.00 - 15.00	Rondleiding in de natuurtuin	't Westpunt in het Westerpark	gratis	Natuurtingroep 3416896/3413473
Maandag 31 augustus	18.30- 20.30	Open avond op de wijktuin	Wijktuin Noordhove		NME 3469534

Ma/wo en vrijdag	10.00 - 14.00	Kaasmaken	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
---------------------	------------------	-----------	---------------------------------	--	--------------------------

Datum	Tijd	Activiteit	Plaats (verzamelen)	Kosten	Organisatie
Wo/zat/zon & feestdagen	14.00 - 16.00	Pony- of ezelrijden, mits het weer toelaat	Stadsboerderij De Balijhoeve		De Balijhoeve 3620832
Dinsdag 1 september	18.30 - 20.30	Open avond op de wijktuin	Wijktuin Broekweg en Zegwaartseweg		NME 3469534
Donderdag 3 september	18.30- 20.30	Open avond op de wijktuin	Wijktuin Rokkeveen		NME 3469534
Zaterdag 5 september	20.30	Vleermuizenexcursie Buytenpark	Voorplein Snowworld		IVN 3423661
14 t/m 23 sept di 15 sept wo 16 sept zat 19 sept zond 20 sept wo 23 sept		Week van de Vooruitgang Fietsgraveren op de markt Controle bandenspanning parkeergarage Amsterdamstraat Acteurs in het Stadshart Autovrije zondag met autoloosloop, sport en spel op de Voorweg etc Themavond "Duurzaam Zoetermeer"	Voorlopig programma Voor meer informatie zie krantenberichten		Afd ROM/Milieu 3468445 Fietserbond/Rover VMD 3210208
Zondag 20 september	11.00 - 16.00	Straatspeelfeest ikv autovrije zondag op de Voorweg ism VTC's	Voorweg tussen VTC en de stadsboerderij		Het Buitenbeest 3520624
Zondag 20 september	13.00 - 16.30	Activiteiten bij het Westpunt VMD, Fietserbond en Rover	't Westpunt Westerpark		VMD 3210208
Zondag 20 september	13.30 - 16.00	Open dag op de wijktuin (i.k.v. autovrije zondag)	Wijktuin Voorweg		NME 3469534
Zondag 20 september	14.00	Paddestoelenexcursie	Westerpark 't Westpunt		IVN 3423661
Zondag 27 september	13.00 - 14.00	Rondleiding in de natuurtuin	't Westpunt in het Westerpark	Gratis	Natuurtuingroep 3416896/3413473

Coördinatie: team Natuur- en Milieueducatie Zoetermeer. Internet: www.zoetermeer.nl
 Deze agenda komt 4x per jaar uit. Opgave van excursies voor het 4de kwartaal 2009 vóór 15 september 2009 bij NME-team, telefoon 346 96 62 E-mail: M.J.Kester@zoetermeer.nl ; nmezoetermeer@zoetermeer.nl

Webadressen

Bomen overleven
 Gem Zoetermeer
 Groei en Bloei
 IVN
 KNNV
 Natuurtuin
 Vogelwerkgroep

www.bomenoverleven.nl
www.zoetermeer.nl/natuur&milieu
www.zoetermeer.groei.nl
www.ivnzoetermeer.nl
www.knnv.nl/zoetermeer
natuurtuin.zoetermeer@xs4all.nl
<http://www.vwgzoetermeer.nl/>

27 Namen

REDACTIE KWARTAALBERICHT
Johan Vos (023-5280231)
johan@vosdenhartog.demon.nl
Taeke M. de Jong (079-3516599)
Marsmanhove 2 2726 CM Zoetermeer
Email T.M.deJong@tudelft.nl

Inleverdatum decembern timer: voor 20
september 2009. Geschreven tekst een maand
vóór deze datum inleveren.

Bestuur

Annet de Jong (voorzitter) 079-3422924
Tilly Kester (plv. voorzitter) 079-3412605
Lodewijk van Duuren (secretaris) 079-3214149
Hans Bieze (penningmeester) 079-3421351

Auteurs in 2009

Arno van Berge	Tilly Kester
Henegouwen	Lia Komen
Lodewijk van Duuren	Marja Kreike
Adri de Groot	Han Lam
Francis Havekes	Wim de Liefde
Martin Hoogkamer	Fred Reeder
Fred Janssen	Joke de Ridder
Annet de Jong	Anke Smits
Sinie de Jonge	Nel Sonneveld
Marianne Ketting	Johan Vos

28 Ik wil ook lid worden

van de KNNV + afdeling Zoetermeer
O > als lid á € 32,50 per jaar
O > als huisgenootlid á € 27,50 per jaar
deze leden ontvangen dit blad, het landelijke
KNNV-blad Natura, korting op de KNNV-
uitgaven en het recht op deelname aan KNNV-
kampen

naam
.....

adres
.....

postcode
.....

telefoon
.....

Email
.....

handtekening
.....

Kopij of opgave verzenden naar: Marsmanhove 2 2726 CM Zoetermeer, T.M.deJong@tudelft.nl
of naar Johan Vos johan@vosdenhartog.demon.nl

29 Index

aalscholver	21	Bijdorplan.....	24	Brassica oleracea.....	4
aarvederkruid.....	11	bijenorchis	14	Brassica rapa.....	4; 9
akkervergeet-me-nietje....	12	Binnenweg.....	10	brede orchis.....	6; 14
alpenvetblad	7	bitterzoet.....	6; 13	Broekwegkade.....	24
Asplenium ruta-muraria ...	13	blauwalgen	12	<i>bruine kiekendief</i> 15; 16; 17;	
atalanta.....	16	blauwborst	21	21	
Baars, Egbert.....	3	blauwe reiger	21	bruine rat	25
Bakker G (2009)	28	blauwe waterjuffers.....	23	bSR.....	27; 28
Bakker, Gary.....	25	Bleiswijkseweg	10; 12	buizerd.....	16
<i>Balijbos</i>	15; 28	bleke schubwortel.....	8	bultkroos	9
Bali je pad.....	24	Boer, Jetty	28	<i>bunzing</i>	25
Balster, Wouter	4; 8	Boerhaavelaan	10	Buytenpark ... 15; 16; 17; 18;	
Bargerveen	30	bolletjesraket	10	23; 27	
Beek, Anja van	23	bont zandoojje	11	Buytenwegh.....	13; 27
beemdooievaarsbek	8	boomkruiper.....	22	Chara vulgaris	11
Benthuizer Plas	17	boomarter	26	Crepis biennis.....	13
Benthuizerplas.....	17	bosaardbei.....	13	Dactylorhiza majalis subsp.	
Berge Henegouwen, Arno		bosrietzanger.....	16; 17; 21	majalis.....	14
van	23	braam.....	12	dagpauwoog(rups).....	11
Bieslandse bos	28	braamsluiper.....	15	dansmug.....	27
bieslook.....	5	Brassica napus.....	4; 9	darmwier.....	12

De Leyens	24	Henegouwen, Arno van		Koomen, Lia	20
Delftse wallenwetering.....	28	Berge.....	20	Kopenhagen	18
distelvlinder.....	16; 24	herik.....	10	korrelganzenvoet.....	12
Dobbe	24	hoenderbeet	5	kraailook	5
duinvogelmuur	5	Hoflaan	23	kransmuur.....	5
dwergekroos	9	holenduif	21	kranswieren	9
<i>Dwergekroos</i>	9	hondsdrif.....	6	Kreike, Marja	25
Ecoflora in Halle	7	Hoogkamer, Martin	17	kroontjeskruid	12
Edisonstraat.....	25	hop.....	13	kuifeend	21
egel	29	houtduif.....	21	Lam, Han	24
ekster.....	21	huisspitsmuis	26; 27	lampionplant	12
Engelandlaan.....	14	Humulus lupulus	13	Lathraea clandestina	8
ereprijs	4	Ibsenzijde	24	Lathraea squamaria.....	8
esgronden.....	30	ijsvogel.....	22	leeuwerik	21
essenlandschap.....	31	<i>ingesneden dovenetel</i> 12; 13		Leidse wallenwetering	28
fazant.....	21	italiaans raaigras	10	Leiwater	6
fitis	15; 16; 21	Jaar van de Egel.....	29	Leyens	24; 25
Flora- en faunawet.....	27	Janssen, Fred.....	8	Leyens, gemaal De.....	4
fluitenkruid	6; 31	Jeugd et al. (2006).....	19	liaan	13
Fragaria vesca.....	13	Jeugd, H.P. et.al.(2006)...	19	lidsteng	9
fuut.....	21	Jong, Annet de	28; 29	Liefde, Wim de.....	3; 6
ganzenvoet	12	Kadelaan	4	liesgras	11
<i>geelbuikschildpad</i>	25	kades van Belgische keitjes		liggende klaver	10
geelbuikschilpad	24	.....	13	lokhuizenmethode	27
Geertje, 't.....	11	Kalmbach 2006.....	18	longkruid	5
Geerweg	27	Kalmbach E. (2006).....	20	Long-Worth inloopvallen..	27
gekroesd fontijnkruid	11	kalmoes	11	look-zonder-look	22
gele lis.....	6	Kampp & Preuss (2005) ..	19	Lubberding, Henk	8
gele plomp	11	Kampp & Preuss 2005.....	18	Lubberdink, Anneke.....	6
gewone bosspitsmuis	27	Kampp K. & N.O. Preuss		Lubberdink, Henk	6
gewone engelwortel.....	11	(2005).....	20	Luijten, Seila	4
gewone raket	6	kanariezaad	10	Luijten, Sheila	5; 9
gewone vogelmelk.....	8	kar.....	17	maarts viooltje	5
gewoon kranswier.....	11	karekiet	17	Mandelabug.....	9
graskarper	31	Karel Doormanlaan.....	10	<i>meerkikker</i>	16
grasmus	15; 16; 17	kattenstaart.....	4	meerkoet.....	21
grauwe gans	17; 18; 19	kauw	21	Meerpolder	4; 16; 17
groenling.....	22	kerkuil	22; 26; 27	Meerpolderdijk	27
Grontmij	30	Ketting, Marianne	30	Meerzicht	13
groot streepzaad.....	13; 14	kievit.....	21	mees	20; 21
Groot streepzaad.....	13	kikkerbeet	9; 11	Meetnet Urbane Soorten .	20
Groot, Adri de	15	klein kroos	9; 11	Meijden, Ruud van der	4
grote bonte specht.....	22	<i>Klein kroos</i>	9	meiraap.....	4
grote brandnetel	11; 12	klein streepzaad	13; 14	melganzenvoet	12
grote egelskop	9	kleine brandnetel	12	merel.....	21
grote roodoogjuffer	11	kleine Dobbe.....	24	modderkruiper	31
grote watereppe.....	11	kleine karekiet.....	15; 16; 21	moerasvergeet-mij-nietje .	11
grote waterweegbree	9	kleine lisdodde.....	11	moeraswalstro	6
grote zandkool	10	kleine mantelmeeuw.....	21	<i>Moeraswalstro</i>	6
gulden boterbloem.....	13	kleine plevier.....	17	muggenlarven.....	26
haagbeuk	13	kleine veldkers.....	4	mus	21
harige ratelaar	8	kleine watereppe	6; 9	MUS-telling	20
harlekijnorchis.....	7	kluut	22	muursla	14
Havekes & Hoogkamer,		knotwilg.....	22	Muurvaren	13
2008	17	kokerjuffer	27	mycelis muralis	14
Havekes F. & M.		kokmeeuw	16; 21	Natuurtuin.....	14
Hoogkamer 2008	19	koolmees	21	Nieuwe Driemanspolder ..	18
Havekes, Francis.....	17	koolmezen	21	nijlgans	18; 21
heermoes.....	7; 8	koolraap	4	Noord-Aa	17
		koolzaad	4; 5; 9	Noord-Aa'sche Vliet.....	27

Noord-Aasche Vliet.....	11	scholekster	21	Vereniging Orchideeën	
Noordelijk plasseengebied	27	schubwortel	8	Vermeerdering	7
Noukoopseweg.....	24	Seghwaert	13	viltige basterdwederik.....	12
oeverlibel	11	slanke waterkers.....	11	vink	22
Oosterheem.....	20; 21; 22	smalbladige zonnedauw....	7	<i>visdief</i>	16; 21
oosterse raket.....	10	smalle waterpest.....	11; 12	Vliet, Arnold van	22
Ophrys apifera	14	Smit, Jan.....	23	vlokreeftje	26; 27
Oranjelaan	10	Smits, Anke	23; 24	Vogeleiland.....	18
oranjetipje	22; 23	Snoek, Monique.....	22	vogelmuur.....	5; 6; 12
<i>paapje</i>	16	snor.....	15	vogelzaad	10
paling	6	soldaatje	7	Voogd, les	12
papaver.....	12	Sonneveld, Nel	24	vos	17
pastinaak	6	speenkruid	6	Vos, Johan..	4; 9; 11; 13; 22;
patrijs	31	sperwer.....	15	23; 24; 25	
Pijnacker	24	spinnenorchis	7	vroege glazenmaker..	11; 17
Pijnacker-Nootdorp.....	13	spreeuw	21	VWG-Zoetermeer	28
pimpelmees	21	Staatsbosbeheer	28	VZZ.....	27; 29
Plan Wielewaal.....	27	stadsduif	21	waterhoen.....	21
Plas van Poot	10; 12	Stadshart	14	Waterreus, Kai.....	4
platte rus.....	9	steenmarter	26	waterslakken.....	26
Poststruiken	30	steenuil	22; 26	watersnuffel	23
Pot, Roelf.....	11	stern.....	16	waterspitsmuis.....	25; 26
Praamkade	4	sterrenkroos.....	9	Weelderen, Anton van.....	3
prachtschubwortel	8	<i>stijf hardgras</i>	5	Wely, Peter van	23
Prielenbos.....	11; 16; 17; 27	stippelganzenvoet.....	12	Westerpark	8; 14; 17; 18; 19;
Procambarus clarkii	24	stomp vlotgras	10	23; 24	
puntkroos.....	9; 11	stomphoekig sterrenkroos	11	Westpunt	8
<i>Puntkroos</i>	9	streepzaad.....	13	Wielewaalplas.....	12
putter.....	21; 22	Tapuit.....	15	wilde eend	15; 21
raapzaad.....	4; 5; 9; 10; 12	tarwe	10	Willem de Zwijgerlaan	10
<i>Rana ridibunda</i>	16	tenger fontijnkruid	11	winterkoning	17; 21
ranunculus auricomus	13	Texel.....	26	winterkoninkje.....	17
Reeder, Fred	6	Texelse waterspitsmuizen	26	witte kwikstaart	21
Ridder, Joke de	4; 12	Tijberg.....	13	witte waterlelie.....	9
ridderzuring.....	6	<i>tijmereprijs</i>	12; 13	witte winterpostelein	5
rietgors.....	15	tjiftjaf	21	woelrat	25
rietorchis	6; 9; 11; 15	toom.....	19	wolfspoot	9
rietzanger.....	15; 16	Trachemys scripta elegans		<i>zandhoornbloem</i>	5
ringmus.....	21	.....	24	zeelt	31
rode amerikaanse		Trachemys scripta scripta	24	zilvermeeuw.....	21
rivierkreeft	24	tuinfluitcr	22	Zoetermeerse plas.....	11; 24
rode ganzenvoet.....	12	tuinwolfsmelk	12	zomp vergeet-mij-nietje ...	11
rode spoorbloem.....	12	tureluur.....	21	zwaan	4
rode waterereprijs.....	11	turkse tortel.....	21	zwaluw	5; 22
Rokkeveenseweg	10	valeriaan	13	zwarte kraai	21
roodwangschildpad.....	24	<i>variabele waterjuffer</i>	23	zwarte mosterd	10
Ruiten Aa.....	30; 31	veelwortelig kroos.....	11	zwarte roodstaart.....	21
SBB.....	28	Veerste Veldhuis	30	zwartkop	15; 21
<i>schedefontijnkruid</i>	11; 12	Veling, Kars	22	<i>zwartkopmeeuw</i>	16
schijnaardbei	13			zwartkopmeeuwen.....	16